

НОВА ИСКРА

Писма са села

ДРАГИ ПРИЈАТЕЉУ,

X

Пронашао сам — Америку! Немој се смејати, озбиљно ти кажем! Пронашао сам једну такву реткост, да ми готово нећеш веровати. И ко би рекао да и таквих чуда у нас има! Знаш ли какво је то чудо? То је потпуно срећан и задовољан човек!

Јест, јест, немој се смејати! Ево да ти кажем и ко је. То је мајстор-Тодор. Један висок, сув, глинцаст човек, око својих 45—48 година, плав, помућених очију, великих уста из којих провирују прљави, теслави зуби. Сви га знају и сви га воле. Нема дворашта у које он није ушао и у које не улази као у своје. Дочекају га са осмехом и испрате тако исто. Нико му не одриче оно што има: чашу ракије и залогај хлеба; а он опет никад више ништа и не тражи. Ако има каква посла, он сврши; нема ли, није ништа ни било. Мајстором га зову због заната, а занат му је направити мало малтера на оленити где је отпао, припети се на кров то новом заменили разбијену цреплицу да не прокисује, оделати или отесати какву даску, и — то је све.

Др. Валтазар Богинић

Питала га једанпут власт: какав је занатлија, а он одговара:

— Дућерин.

— Јеси ли предузимач?

— Јок.

— Радиш ли с ким у друштву?

— Јок. Што радим, сам радим. Питај, господине, пола света (а то је оно неколико села из којих не одлази никад) и сви ће ти казати ко је мајстор-Тодор!

И, збиља, он никад није предузимао какав посао „навелико“, задовољавао се крпежом и оста је — крпа. Чак се и покосио тим:

— Моја закрпа више вреди него петица повила. Што ја закрпим — закрпљено је.

Новаца никад није имао, а никад му није ни требало. Ако је у селу — даду му, ако у механи — часте га: тек увек је сит и нијан.

Управо није нијан него, што оно наши веле, ћевлеисан, расположен за сваку шалу и разговор. Обично је све почињао једном причом коју је, вели, чуо од калу-

Ђера у Високим Дечанима. Ту је причу испричао и мени бар једно тридесет пута. Да је и ја теби испричам.

Пошао једанпут Господ (Исус) са апостолима на дође у једну варош. На једном ћошку стоји један стар про-сјак, оборно главу, пружио руку на нешто шапуће. Господ га погледа преко ока, мину мимо њега и оде даље. А апостоли иду за њим и чује се: шта би Господу те тога једног старца не ослови ни једном речцом од милости, као што је обичај имао?

Иде Господ даље, иде, иде, док ти тек из једне механе изби преда њ човек на посрћући приђе и занита га: „Јеси ти Исус?“ — „Јесам“ — вели Господ. — „Благослови ме!“ — „Да си благословен и срећан!“ — рече Господ на га благослови и пољуби. Кад пијанца оде, рече св. Петар: „Вала, Господе, и ти не чиниш право!“ — „Како, Петре?“ — „Ето тако, Господе! Ти прође поред оног једног старца на га погледа непреко: а овог пијанца љубиш и благосиљаш!“ — „Зато што овај никаква зла не мисли; њему је сад цео свет мио. Ја то свакад благосиљам. А онај старац што се намрштио и шапуће, он смислила неко зло: или како ће кога опасти или пократи!“

— Зато ја — вели мајстор-Тодор — слушам Божју заповест и све овако радим!

А на лицу му читаш задовољство. —

Еле, тако и јутрос. Ноћашња киша прочистила ваздух, а ја отворио прозоре, стао на гледам како се сунце рађа и удишем овај мелем што нам га Бог бесплатно даје. Док тек чух песму са улице:

Откуд теби, Јело,
Свилено одело;
Кад ти, Јело, рода немаш,
Откуд се одешаш?

— Познао сам мајстор-Тодоров глас. Иде полако улицом и певуши. Кад би сирам мене, он диже кану, опружи руку и викну:

— Добро јутро!

— Бог помогао, мајстор-Тодоре.

— И здраво ли си, и мирно ли си, и добро ли си? — поче он декламовати.

— Све добро, Богу хвала! А ти?

— Зар војводи може лоше бити? Није ласно бега похарати!

— Од које крајине, мајстор-Тодоре?

— Из цјане механе, гдје 'по писмо до зорице вино, рујно вино и љуту ракију....

— А ако Бог да?

— Овако до Божје куће!... А могу вала и свратити да поразговарамо мало.

— Па скрену на канију певушећи:

Овце чува ганана робиня
Покрај бјела двора војводина,
Изгубила сјајно огледало,
Нашле су га слуге војводине....

— Ја изиђох пред кућу, рекох те нам изнесе столице те седосмо. Донеше му један сатљак ракије. Он се прекрети,

помену Бога и Св. Тројицу, издрави ми и сами се, па развезе причати; како је јуче оленио неку илетару кметову, пред вече сишао механи те се нашао с кметом и ту се „као људи мало задржали.“

— Сладак човек и честит човек, и Бог га поживео, и кметовао ето година! То је једна чиста и честита душа као онај што ми причаше отац Симеун у Високим Дечанима: кад је Господ ходио по земљи....

И опет ми исприча своју причу.

— Колико си провео у Дечанима? — упитах га пошто доврши причу.

— Осам година.

— А откуд ти тамо?

— Откуд? Сироче. Родио сам се ту, у Драгаљевцу код Бељине. Замре ми кућа а ја остах сам. Дођоше неки калуђери отуд у прошњу те се кренем с њима.

— Па шта си радио тамо?

— Ништа, служно.

— Чудо ниси изучио књигу па се покалуђерио?

— Та изучио сам нешто, али сам видео да нисам за тај посао. Волио сам се носити по ваздан с Арнаутима него метанисати у цркви. И кад се овде зарати, ја оставим све па преко планина....

— Дођеш у Србију?

— У први помишљај: тамап се купио самовољци! Затечем читаву војску на Шабачком вашаришту. Јавим се Паји Путнику, он је био старешина, кажем му се ко сам и откуд сам и он ме сместа прими.

— И тако си војевао?

— Нисам. Био сам свега у једној ватри, па Бељини. Ту ме ранише и заробише.

И онда окрете причати разна чуда која је преживео у тамници: како су га мучили глађу и жеђу бацивши га међу најгоре зликовце; како се тако познао с неким Бећиром, зликовцем, који је због крађе и разбојничтва био осуђен и окован: како се с њим побратнио и како су дали један другом веру да се избављају; како је Бећир имао једног побратима који му је дотурно преко стражара турнију те су гвозђе престругали и побегли....

Он је то причао лепо, слатко, не зашћући, као да песму пева, припијајући узгред ракију. Ја сам га најљубиво слушао: допало ми се како прича и ако нисам баш у све веровао.

— Е, мој јуначе, и господине, кријући се по честама и једући дрешине доконам се Дрине на подинама те препливам. Дођем у Салаш и јавим се кмету који ме парани и напоји па ме оправу капетану у Богатић; капетан ме с једним пандуром посла у Шабац, где сам пробавио неколико дана, па се онда вратим опет у Салаш и тако, ете ту сам. Овде међу вама мислим и умрети.

У тај мах наиђе комшија Сима.

— Шта радиш ти, горјаниче?

— У краљеву здрављу цијем и поцјевам!

— И причаш?

— И причам.

И. Валдец

Др. Јован Јовановић—Змај

— Славе ти комшија, како те не мрзи слушати како лаже?

Мајстор-Тодор се насмеја. Треба знати да су се њих двојица напали.

— Мој Симеуне, треба умети и лагати — рече му. — Теби је жао што се бољи мајстор од тебе нашао!

— Па бар да што личи на истину! — вели Сима.

— Него онако луна којешта! И деца виде да је лаж! Био човек у Арнаутлуку!

— Био, Бога ми!

— Ако је Арнаутлак Балатуи! (село крај Дрине у Босни на самој граници). Па де, реци: јеси научно арнаутски?

— Јесам, Бога ми!

— Како се каже: овца?

— А шта ми је вајда будали казивати?

— Зато што не знаш.

— Па јесте, како ти кажеш! Ти си однекуд научно на ме ухватио у незнању!

— Бога ми, комшија, једанпут смо га ухватили да лаже. Једанпут вели да се овца зове *шефе*, па после, пошто га питамо за друге ствари, запитамо омет како се зове овца, а он вели: *телеф*, — рече Сима па се зацени од смеја.

— Слушаш га шта дробн! Не зна он ни шта ме је питао, а камо ли шта сам му ја одговорио — рече мајстор-Тодор спокојно нагињући сатљиком.

— Па добро, како си онда рекао?

— Рекао онако како јесте, само ти ниси упамтио, као што нећеш упамтити ни ако ти сад кажем! Него, боље ће бити да се прихватиш овога сатљика!

И то је све говорио мирно, спокојно, не срдећи се.

— Ама требао си ми нешто, — рече му Сима — па зато и свратих.

— Шта?

— Да видимо један посао.

— Можемо. Хоћеш сад?

— Ако немаш код комшије...

— Немам. Сатљик сам скоро испио.

— Онда хајд'мо.

И поздравивше се са мном па одоше. Ја сам гледао како се онако дугачак клати, раширио руке као орлушина крила, па певуши:

Горјани! Јунаци!
Уз брдо, низ брдо
Горјани! Горјани!

Ни сто дужан ни двеста готових а тако задовољан тако спокојан и срећан! — помислих гледајући, док не замалоше за ћошак Симине куће.

Има и оваквих, има, веруј

своје

Јанку

Песник Идеалу

е могу више. Умор ме свлад'о.
Смилуј се једном и остави ме.
Доста сам ни'о где си хтео;
Доста је како твоје ми име
Једино светли. Њим' сам се клео,
Њиме сам груди свежио сетне...
Под стегом моћним имена твога,
Очаран гледах у дане срећне,
Што ми у плавом магластом велу,

Будућност тамна у пола скрива...

Вера је моја искрена била

А срце моје, знаш, патра жива.

Али — то прође. К'о дрво снажно

Што ветар ломи и ја сам пао.

Па зато бежи... иди од мене,

Све што сам им'о ја сам ти дао:

И младост своју и здравље, снагу,

И злато што ми нудили људи,

Да само спустим погледе ниже,

И да ми срце к небу не жуди...

Све сам ти дао, а шта ти мени?

И сада боли груди ми леме

К'о што су некад — пре но сам крен'о,

По путу твоје идеалноме.

Идеал Песнику

ар и ти чедо, ах, тешко мени!

Зар зато давах руменој зори,

Безбројне дражи да небом сини

И за те земљу божанством створи'!

Зар зато давах мислима твојим,

И духу твоје пробуђеноме

Мађијске ноћи да се о тебе,

К'о вал о стену нискости ломе!?

Јесам ли зато бег'о од људи

И препун чежње хитао к теби,

Да те нежнога подижем, снажим,

Како међ' људ'ма угин'о не би!?

Јесам ли зато јачао крила,

И с тобом грео у зрачне стране?

Јесам ли зато китио цвећем

Маштање твоје младости ране?

А љубав она? а занос, чежња?

А дражи оне? — Зар све то паде,

Зар да пред мраком утрне светлост?

Ах чедо моје, мој црни јаде.

Умор те свлад'о, тужан ми велиш,

А шта ће крила што су ти никла?

То није умор, покушај само:

Крила су твоја отпору свикла.

Борски

Етнографске белешке

о аустројеким Србима из почетка прошлога века

ПРВОГЛАВНО

ПРОФ. РАЈКО ПЕРУШЕК

(НАСТАВАК)

Чујмо шта нам писац приповеда о *Морлацима*, о којим расправља од странеце 110—128.

Ово племе не обитава само у уском земљишту на северној обали Јадрана, дакле у хрватском и далматинском приморју (држава крај мора), него је растркано по читавој горњој Далмацији. Границе приморја су на југу море, на западу Либурија, на северу високе планине Велебитске, на истоку горња Далмација.

Морлаци су године 640. по Христу, дакле за царовања Хераклија, послани из Велике Хрватске и Велике

лицине покварених индивидуа а нишомто последица зле нарави читавога народа. — Морлаци се зову у својем језику *Власи* и то значи *силни* или *обласни*. Име *Моро-власи* или *Морлаци*, којом их називају грађани далматински, значи, по мишљењу Фортисову, силне отимаче дошле с мора. Презирно се изражава о етимологији ове речи, коју је изнео славни повесничар далматински, Јован Лукић (Lucio). Овај тврди да *Моровласи* значи *Црни Власи*. Фортис каже, да је ова етимологија извештачена, јер 1) *моро* не значи у славенским језицима *црни*; 2) Морлаци имају белу црт од Италијанаца. А што се тиче имена *Влах*, то се овим именом називају Румуни, који говоре латинштину, као потомци Латинских Римљана. Лукић дакле мисли, да су и *Власи* били римски насељеници, па су онда подјармљени од Славена добили погрдно име *Власи* којим се у Славена називљу и слуге и челад најнижега сталежа. На ово одговара Фортис, да реч *Влах* значи силнога поглавницу а нема никаква посла са Римљанима и латинским језиком, макар да има неколико речи

Л. Вилестри

Бетовен

Србије (које су земље по подацима Порфирогенетовим биле иза Карпатских гора) до цара поклицаре, да испросе у њега допштење, да се могу населити у источно-римском царству, које је обухватало тада не само приморје него и Далмацију, Хрватску, Славонију, Србију и Босну. Тако се населише Срби и Хрвати у овим земљама. Casses, који је издао године 1798. књигу „Voyage pittoresque de l'Istrie e de la Dalmatie“ каже, да су се Морлаци из Бугарске населили у овим приморским покрајинама. Али тај писац није познавао старе повеснице ових народа. Abbé Fortis у својој књизи: „Viaggio in Dalmazia dell' Abate Alberto Fortis. In Venezia 1774.“ расправља о морлачким обичајима на стр. 43—105. и каже: да се земља, на којој су Морлаци, стере све до Грчке, Немачке и Угарске, а он описује само онај део Морлака што ступује у Далмацији. Фортис брани Морлаке од нападања далматинских грађана, који приповедају о насилничким крађама, убијствима, пожарима, па каже: да су сви ови догађаји, ма да нема сумње у њихову истинитост, ипак из давнога доба, или ако су из новијег, то су дело неко-

у илиреком језику, које су несумњиво дошле из латинског у народни језик влашки. Ради његове етимологије имена *Влах*, нашао је Фортиса оштро Сињанин Иван Ловрић, па му уз многе друге замјерке прочитао и то, што значе Фортису Власи „одличне силнике“. На то се јавио неки Петар Скламер из Чреса па навео неколико речи по којима су Власи добили име од речи „власт“, која се налази и у речима *властелин*, *владика* и *владати*. Наравски да је добри Петар Скламер, хотећи напасти Ловрића а штитити Фортиса, начинио крупну погрешку, јер је по језичним законима немогуће изводити реч *влах* од *владати* или *власт*. У тој ствари имао је Сињанин сасвим право. Nasquet мисли да је *Морлак* шалов надимак и да значи Влахе што на приморју обитавају; Janus Ranonius пак вели, да ово име значи обласнике од далекога мора, пошто Влах није никако природно име, него се Власи сами називљу Срби што јесу и по језику и по пореклу, а што и сама повесница доста јасно прича. Ја примећујем, да *Влах* збиља значи оно што *Латин*, па зато Словенци, Чеси и Пољаци зову Талијане Власима. Ова је реч беле-

жила прво Келте а доцнија *Романи* долази од имена келтекога *Walch*, што још живи у имену покрајине енглеске „Wales“. — Власи били су дакле с почетка у Далмацији романски становници градова, а доцније су називали овим именом, које се с временом превргло у погрдно, само сељаке. Још доцније називали су их грчки господари, било ради боје њихова одеда, било из другог којег узрока грчким именом *Морвласи* (*μαυρός*).

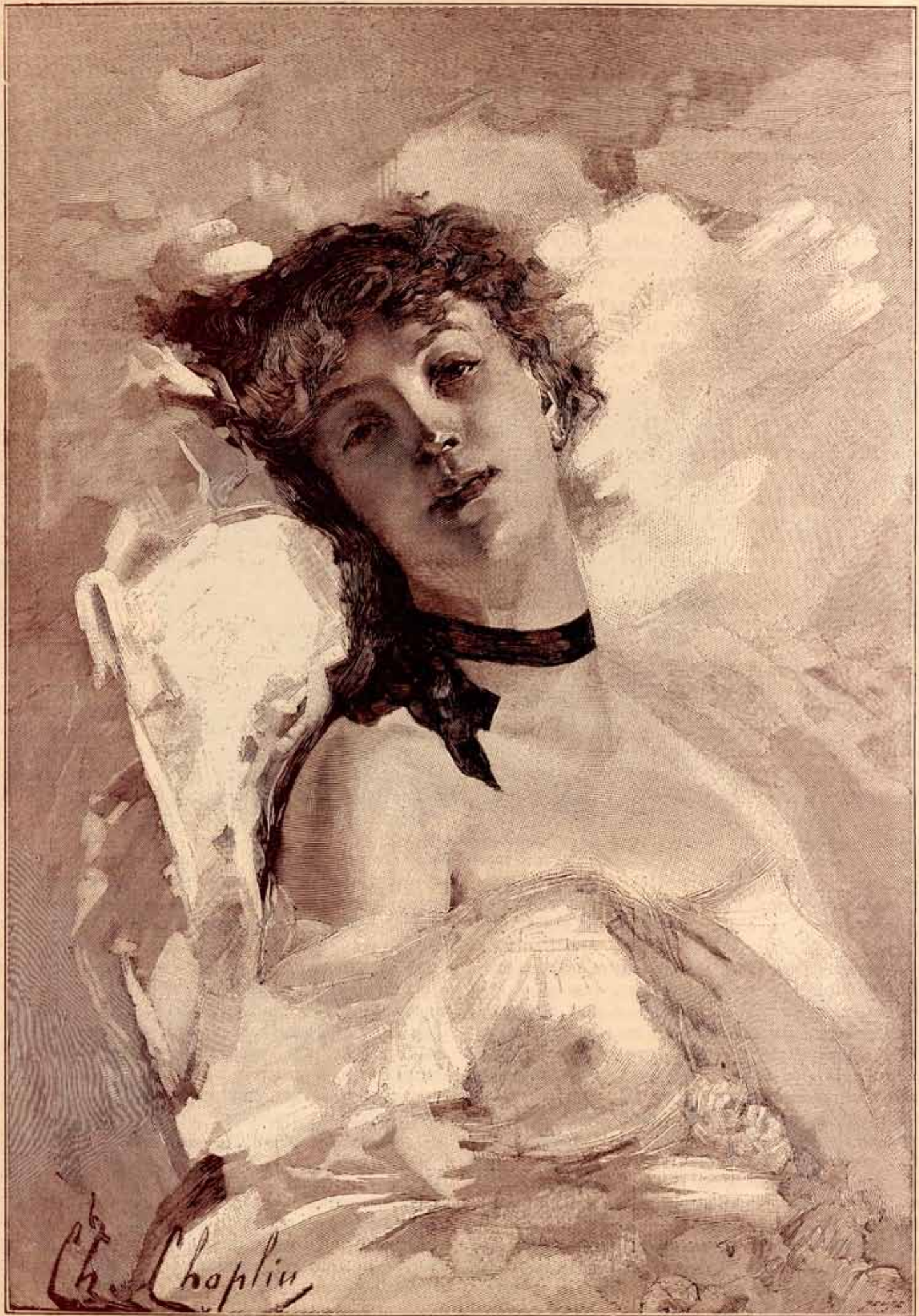
Оно непријатељство, с којим становници поморских градова далматинских зазиру од Влаха, осећају и ови према градовима и становницима обале, које зову *Бодули*. Истина је, да се разликују и језиком и пошњом и обичајима и карактером брђани од поморских становника. То се види такође из Скламерових проничних речи које се читају на 6. страни његова говора противу Ловрића. Он вели: „Ја сам ваш земљак; истина је, додуше, да сам имао несрећу родити се и васпитати на једном отоку кварнерском, па зато и осећам, да сам нижи од вас, што сте Морлак а зато наравски племенитији, храбрији и бољи од мене.“ — На страни 50. првог свеска приповеда Фортис, како је један свештеник у Падови јуначки једног морлачког војника на самрти: „Храбро, господине Бодуле“. „Чуј поне прекиде му војник реч: „не називљи ме Бодулом, иначе, Бога ми, зло по тебе!“ Становници Котара (Задра) понавше су плавокоси, модрих очију, широких образа, пловната носа. Таки су такође и становници Сињскога и Книњскога поља; а Вргорачки су косе кестењаве, лица дуга, боје зетнијаве и лена стаса. Котарски Морлаци су учтиви, кротки; Вргорачки дивљи, храбри, подузетни. О њима приповеда се ова значајна анегдота: „Дошао један невалалац на базар. Један сиромаш бијаше купио котао, па док се разговарао с једним својим познаником, оставио је крај себи с једне стране котао, а с друге своје бреме. Међутим приступи к њима један човек из Вргорца па метне котао онога сељака себи на главу па мирно чекаше, док се онај по свршеном разговору окрете и примети да је нестало котла. Најпосле зашита онога што је био метнуо котао на главу: да ли знаде, ко му је однео котао? А овај одговори отворено: „Није то мој посао брата; али требало је метнути котао на главу, као што сам учинио ја, па ти га не би нестало.“ Највећа опасност, која може задесити путника, јесте од многих хајдука што се скривају по пећинама и шумама неприступачних брда. Али ко хоће да путује безбедно, треба да најми неколико ових поштеваковића који нису кадри да те издаду. Ништа што су хајдуци; ако се познаш с њиховим жалосним стањем, увидећеш, да више заслужују да им се смилујеш, него ли да их осуђујеш. Јао си га становницима поморских градова, кад би хајдуци донста били зли људи. Они се потуцају као вуци, вазда у страху од заседе, изложени временским непогодама, често без потребне хране, тако да су присиљени живети у досаданим, ненасељеним крајевима. Обично отимају само које говече, да набаве меса и коже за опанке. Понајвише их глад тера у куће пастира, те силом воде што им се драге воље не даје. Смелост ових хајдука једнака је са њиховом бедом. Четири хајдука не боје се напасти поворку од 15—20 Турака, и обично их нагоне на бегство, а они воде плен.

Ако који хајдук допадне руку пандура, они га не вежу, као што раде код нас пандури; него му одреше гајтан од чакшира, те тако не може бежати, јер би се морао спотакнути о спуштене чакшире. Већина хајдука сматра себе честитим људима, и ако су се омрчили турском крвљу. У тој ствари много су им криви њихови све-

штеници, пуни народнога заноса и предрасуда, који потпирују непријатељство против Турака, „синова сотониних“.

Насquet мисли, да су остали брђани српски називали своју браћу приморску Морским Власима, пошто су се ови последњи били помешали са романским или влашким првацима насељеницима римским. Морлаци су по Насquet-у снажног стаса и лепих образа. Начин њихова живота доноси собом, да су људи у лицу гарави, а женскиње много блеђе, плавокоси и плавих очију. Носови су им често туни, а многи паличе Римљанима. Сакате људе врло ћеш ретко наћи; умиру од старости, јер живе природно. Кад оболе, употребљавају домаће лекове, и ма да има по који врач у поморским градњима, ретко траже његову помоћ. Морлаци су гостољубиви, истрајни; лакомост није њихово обележје, убијство и крађа цветају у брдским покрајинама, где међаше туђе државе, и где су верске распре повод најљућој мржњи. Такви се људи називљу *хајдуци*. У Угарској зову се хајдуци људи који чувају путнике, а исто су тако у Хрватској пандури страже; а речи хајдук и пандур значе такође убојнице и разбојнике. — Треба имати на уму, како су у оно доба војници као главни задатак сматрали лунештво и плен. Зато су постала имена војничка у различним језицима такође имена разбојничка. Тако не значи само српска реч „хајдук“ неку врсту војника, него и разбојника, већ имају обоје значење и немачке *Spiessgeselle*, и Талијански *masnaviero*, угарски *xycap* (из *гусар* = *corsaro*). Пандури се називљу по српском селу Пандур у Будимнештанској жупанији. Момци из овога села храбро су се борили под заповедништвом једнога харамбаше, а доцније у наследном аустријском рату под баруном Тренком стекли жалостан глас. (Janus Pannonius. I. ст. 233.). Свакако, хајдуци свој посао оправдавају по оној пословици: „ко се не освети тај се не посвети“. Кад се Фортис једном упутно са својим пријатељем Јулијем Бајамонтом у Бигово, овај се утрчувао ниш с њим у горе. А Фортис хтеде отићи сам, уверен о честитости ових хајдука који су постали у многим случајевима хајдуци више ради грабежљивости којег чиновника него ли ради збиљског злочинства.

Фортис описује даље моралне и домаће чедности у Морлака. Искреност, поузданост и чедност ових добрих људи и у свакидањем животу, као и у уговорима, заведе их кадшто до прете лаковерности, којом се вешто служе Талијани, па чак и домаћи становници приморја, тако да је на место тога наступило неповерење и сумња. Зато им је као највећа псовка *Пасја веро* и *Лигманска веро*. У пркос злим искуствима ипак Морлак гостољубиво отвора своју кућу туђинцу и труди се да га подвори што најбоље може, а никад не тражи, већ много пута и одбија сваку захвалност. На овом месту Фортис се сећа војводе Првана у Кохорићима, који га је врло пријатељски подворио и испратио из своје куће све до Неретве, а не хтеде узети ни паре. Фортис вели, да није никад догле био толико дирнут, а и не нада се да ће икада бити путујући по Италији. Однео је собом и слику овога честитог човека и једне његове небаке у красивим одорама, што се врло одликују богатством према одећи осталих Которана Задарских. Само треба, вели Фортис, с њима поступати људски, па они брзо постају искрени пријатељи. А док се Фортис не може нахвалити гостољубла морлачкога, некусно је горко разочарање код једног пона у Жерновици. Пео се био са својим пратиоцем и тумачем, по сунчаној јези, до села па замолио пона да му покаже црквицу; али на неколике молбе пона је само одговарао „Нећу...“

И. ШАГЛЕР

ЗЛАТНО ДОБА

Ова неуљудност отворила је речитост Фортисову, те је јогунастога пона српски оисовао до зла бога (II. стр. 60.). Кад дође Морлак с пута у кућу свога гостољуба, пољуби најстарија кћи, или ако има у кући невеста, дошљаку руку, чим сиђе с коња. Туђинцима неће лако учинити ову женску пажњу, већ се крију млађе жене и девојке, јер су ваљда некусила увреду гостољубних дужности; могуће је, да су утицали на ове обичаје и строги назори суседних Турака. Ненскрени су Морлаци бивали према Фортису само кад је од њих тражио, да му покажу записе на старим каменима. Морлачки становници пре пису рђаво поступали са записима, кад би их оруђи или копајући наилазили где. Али од како су били силом гоњени да вуку до морске обале неколико каменитих ступаца са својим воловима, без оштете, од тада се заверише противу свих записа и једва дође камен на видело, а они га мотикама и кукама разбију или још дубље закопају. (I. 35). Да су иначе с Фортисом по некад и шале збијали, јасно је из оне приче на страни II. 79. где Фортис каже, да га је један човек сасвим озбиљно уверавао, да има код њих у језерима један длакав род риба, али да их је тешко уловити, јер су све на дну језера, па би се вода сасвим замутила и укварила, ако би ту рибу из ње вадиле. Докле год има хране у селу, не мањка ни сиромашним суседима, па зато ни један Морлак не моли путника за милостињу. Они драге воље сами понуде зажареног путника хладним пићем и својим селачким јелом. Али правога господарства и економије не разумеју Морлаци. Они потроше, кад им се деси приливка, у једној седмици, колико би им било доста за више месеци. О слави, код женидбе, кад им добу у кућу родитељи или кумови, чаште се без мере. Зато пак треба да штеде на оделу; кад их задеси киша с новом каном или здравим онацима, они скину капу и изују опанке, да им их киша не би одвише брзо покварила. Тачност је Морлакова савршена. Ако му није могуће у одређено време повратити узajмљени новац, он се упути своме повериоцу са маленим поклоном; па ако се то понавља више пута, плаћа два пута више, него ли што је био дужан.

Пријатељство је врло постојано у Морлака. Они су учинили од њега некакав верски обред који се врши пред олтаром. Словенски обредник има нарочиту молитву којом се два пријатеља или две пријатељице, уз присуство читавога народа, побратиме или посестрима. Фортис је сам имао прилику гледати тај обред, кад су се две девојке посестримиле у цркви Перушињској. Оваква пријатељства не врше се више тако свечано између људи и жена; у старо пак доба било је то свакако обичајно, како се то види из песме Радослава краља: „Дозивље га вила посестрима, с Велебита високе планине: Зло га сно, краљу Радославе, Ето на те дванаест делија“. — Дужности су оваквих побратима и посестрима: међусобно помагање у свакој невољи и погибли, и освета неправде навесене побратиму. Они ово терају чак дотле, да сами траже прилике да положе живот за пријатеља. Ако се појави између побратима неслога, то све село расправља о томе. То се у новије доба више пута догађа, како мисле стари Морлаци, ради дотцаја с Талијанима, од којих су се навикли преко мере пити вино и ракију; а наш рђави пример (т. ј. Талијана) узрок је неслози и трагедијама, као и у нас.

Али ако су пријатељства њихова света и трајна, то су и мржње њихове неугасне. Оне се бахтине од оца до сина, а мајке не заборављају опомињати несташну дечицу, да освете свога оца, ако је био по злу удесу убијен; за

то показују сиичићу крваву кошуљу или пушку убијенога. Сви мисионари овога света не би били кадри искоренити ову освету. *Освета* и *правада* у њих имају једно значење. „Ко се не освети, тај се не посвети“. У овом језику реч „освета“ значи „посветити“. Старе мржње породица и личне освете пролевају крв после много и много година. Ако је убијени Морлак припадао јакому племену, онда мора убилац да се уклони у туђе крајеве бар за неколико година. Ако је био срећан или вешт, па је избегао своје непријатеље и ако му је још пошло за руком да сабере нешто новаца, онда моли да му се опрости и зато добија неколико добрих људи који посредују између оба племена или братства. У одређени дан дође убилац у скуштину, пузећи по земљи, с пушком или ножем око врата, чиме је био извршио убиство. Онда се нева слава убијенога и кадикад потнири онет мржња према убици, па му каткада збила ставе и оружје под грло. После многога затезања, ипак се склоне да опросте проливену крв за новчану глобу, а после обреда скупе се на се чаште о тронку убишчеву.

Бистроумност и подузетност помажу Морлаке те се избављају из сваке неприлике. Они веома вешто рукују оружјем; за чудо су вешти у трговачким пословима, па чак и одрасли врло лако науче писати и рачунати. Приповеда се, како су у почетку овога столећа (то јест 18.) морлачки пастири крупно учили дебелу књигу хришћанске науке, коју им је написао свештеник Дивковић и штампано више пута у Млечима босанском ћирилицом. Више пута се дешавало, да је парох, више побожан него ли учен, у цркви причао коју причу из Светога Писма, али друкчије, него ли како се десила у истини. Тада би повикао који између слушалаца: „Није тако!“ А да се то не би више понављало, покушали су попови све књиге којих су се могли дочекати. Хитрина овога народа јавља се често у бистроумним досеткама. После последњег рата Републике Млетачке са Турцима био је присутан један Сињски Морлак, кад су се измењивали заробљеници. Млечани давали су више турских аскера за једног млетачког официра. Један Турчин приметно је поспрдно, како му се чини, да Република Млетачка слабо пазари. А наш Сињанин одговорио му: „Знаш, човече, наш кнез радо мења неколико магараца за једног доброг коња.“ Али уз ове подобности имају врло несавршене појмове о ратарству и сточарству. Томе су криве верна оданост старинским обичајима и непознавање новијих корисних начина у земљорадњи и модерних азата. Њихова стада много пате од глади и студени. Они приправљају масло и сир како тако. Уметност терзијска ограничена је на непроменљиви крој из старог доба. Умеју бојадисати. Црну боју приправљају из јасенове коре, жуту из пуцалине итд. Све жене морлачке умеју вести и плести. Ова вештина види се особито у назувкама, а Талијанке у том послу не знају им подражавати. У некојим местима Морлаци се баве и лончарством.

Мање угодно него Фортис, суди Францус Casses, који је издао године 1798. књигу „Voyage pittoresque de l'Istrie e de la Dalmatie.“ Он каже, да су Морлаци лажови, којима ћеш тешко пара наћи. Вели, да се Морлаци често опијају. Ове потваре већ је Фортис као такве означио, а и Nasquet у своме делу вели, да се опијају Морлаци врло ретко, а томе је поглавито узрок, што је пијанство најмање раширено у оним земљама где роди винова лоза; па да су можда брђани морлачки у већој мери подложни овоме злу, него ли они што обитавају ближе обале.

„Чудновате назоре“, тако наставља Фортис свој опис: „имају о вери ови људи, па били источнога или западнога закона; а незнање оних који би требало да их поуче, криво је, што су одношаји још више нагрђени. Морлаци верују у вештице, уроке, ноћне сабласти и гатања тако тврдоглаво, као да су се бар хиљаду пута осведочили о истинитости њиховој. Они су осведочени, да имају вукодлаци који сипу крв деци, па зато човеку који умре, из бојазни да се не претвори у вукодлака, прережу гврати га изубадају иглама, мислећи да се тако неће моћи више кретати. Најжешћи хајдук бежао би, чим би угледао коју авет, који дух, и загрејана машта сујеверних људи никад не мирује. Женске морлачке наравно да су још много плашљивије од људи па одмах верују, да су вештице, кад им ко то каже. Много урока знаду морлачке вештице а најобичнији је онај, да престану туђе краве

су, каже Jan. Rapponius — ипак у једној тачки сасвим једне мисли: и једне и друге настоје преварити глупе људе. Било би непромишљено неовати вештице у присутности бахорица, јер тим би се увредила сва задруга чаробница.

Не мање смешан је и страх од змија, којих се боје Морлаци као нечастивога. Фортис је отишао једном на Биоково у друштву Г. Бајамонта и два наоружана Морлака, као што је обичај у овога народа. Они опази крај пута једну змију која је мирно ишла својим путем. Оба Морлака напетаху се, ко ће је убити каменом. Успркос приговарању да оставе невину животињу, они не хтедохе попустити говорећи, да је у змији зли дух. Обиђоше чак и онај део пута, где је змија тобоже прошла. Г. Бајамонти узде мртву животињу пак им показа неоправдани страх, а ова двојица дигоше пушке на њ, те га несоваше до зла бога (II, 113, 114). —

Црква у Бранковини

обилovati млеком. Једном младићу истргле су две вештице, док је спавао, срце из груди. Чим се пробудио, осећао је болове и приметно како је место, где је срце, шуље. Један фратар, који је у истој одаји спавао, видео је ову анатомску операцију а није могао помоћи, јер су га вештице очарале. Кад су се обојица пробудили, хтели су казнити вештице, али ове су се натрле неком машћу и одлетеле. Фратар оде својим путем па нађе срце, како се пече па ражњу. Он га скиде и преда младићу да га поједе, и чим га младић прогута, оздрави. Као што су вештице спремне чинити зло, тако су веште „бахорице“*) препречити ово зло.

Исту причу објавио је Charles Nodier у својим чланцима о јадранским Словенима у новинама „Journal des Debats“ из године 1814. — Макар да су вештице и бахорице једне другима противне у својим пословима, то

*) Фортис и Nasquet ишу „бахорице“.

Како су били Морлаци наврно сујеверни, сведочи и друга прича, што је приповеда Фортис на стр. 140. Не далеко од Дражничкога извора била је малена капелица посвећена Св. Року. У њој је био дуго времена један старински барелеф који је дужице био пренесен у Млетке. На овом камену био је изрезан неки сатир у пола одевен плаштем од козје коже, са штаном у руци и крај њега нешто. Један део његова тела био је лично на староримског чувара вртова, божанство названо „Pgiarus“. Гвоздене решетке чувале су овај камен од непозваних руку, али ово није сметало ни женама ни девојкама из близине да указују овој слици такву почаст, као да је лик баш Св. Рока. По ноћи однесен је овај камен, а народ у мало што се није побунио ради тобожње крађе свеца, док им није било речено, да је камен однесен по наредби саме владе. На ове речи надовезује Nasquet овако умовање: Макар да се знаду Морлаци чувати туђих

паралица, ипак их варају домаћи људи и попови. Ови последњи продају им свакојаке записе. Али како је незнање у оних верских служитеља мало мање од њихова стада, нема сумње, да су сами осведочени о истинитости ових чудеса, како су ово мишљење наследили од својих предака.

Између следбеника источне и западне цркве непрестане су несугласице, и попови ових цркава не устручавају се потпиривати ову мржњу; обе стране причају неброј саблазниј једна о другој. Фортис је видео једног свећеника како је седећи на сокаку свога села исповедао жене што су крај њега клечале. У записе пишу попови на чудан начин имена светаца а преписујући их из праистарих матица они напишу пуно којешита сметеног. Морлаци посе ове записе уза се, да их чувају од болести и вежу их воловима на рогове. Вредно је забележити, да чак и Турци из оближњих села пишу у хришћанских попова такве записе. Иначе служе Морлацима старе бакрене или сребрне мангуре царске и млетачке као колајне Свете Јелене, којима приписују особиту моћ против епилепсије. Исту моћ имају и угарски петаци.

Од праистаре наивности и природне слободе пастирских векова очували су се у местима удаљеним од наших установа још многи трагови. Једна девојка моралачка сретне на путу једног човека из својих крајева на га пољуби јавно не мислећи ни на какво зло. Ја сам виђао жене и девојке, људе и старце из многих села, како се љубе, чим дођу на трг пред црквом о благоданима. О бучним временима благодана осим пољубаца деси се и по која слободна кретња руке, коју би ми сматрали мало достојном, а они то не сматрају тако озбиљно, већ кажу, да је то шала без даљих последица. Из ових шала често се развије љубав која се сврши отмицом, ако су момак и девојка споразумни. Ретко се догађа, да Морлак отме девојку без њезина допуштења или да је обешчисти. А, дабоме, девојка би се тада и бранила, јер је телесна снага девојака ове покрајине мало мања од људске. Обично девојка сама одреди место и доба отмице, а то учини зато, да се ослободи просилацаа којим је ма кад рекла љубазну реч или од којих је добила на поклон прстен од меди или ножић или другу какву малену ствар. Док се не удаду, девојке се лепо ките, а чим се удаду, сасвим се зануштају, као да оправдавају уобичајено презирање људи према њима. Ако је девојка посрнула — тако наставља *Nasquet* — нема више права да метне црвену капу на главу. Велика је срамота за морлачку девојку која је изгубила своју девојачку чистоћу. — Зато и бежи из крила своје породице и оставља своју отаџбину. Али такви су случајеви врло ретки; ако је девојка била заведена, онда понајвише венчање поправи неправду. Фортис сам описује, како је један поп девојци, о којој се раниче рђав гласе, скинуо у цркви с главе девојачки украс на како јој је постригао један рођак косу, јер је својим присуством цркву оскврнио.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Склониште

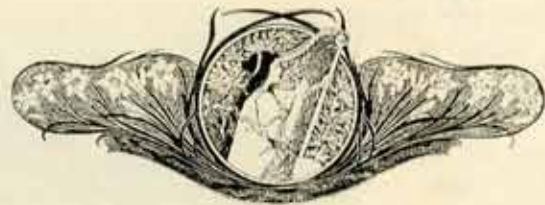

аставио облак свуда,
Грмљава се већма чује;
Киша пада све то нише,
А твој жбунић прокисује!

Крупне капље падају ти
И на јелек и на крило;
А такав је и мој жбунић,
И под њим би тако било.

Али ја га ових дана
Наткрих сеном тек за себе;
Ходи и ти, што да киснеш?
Има места и за тебе.

Сокољанин

Primum mobile

(СВРНИСТАК)

уж се њен последије тога јако промјенио. Није се заустављао на сред собе да јој покаже припурасти лик у свем својем мушком достојанству и снази, већ се повлачио по ћошковима и око куће. И прије је говорио лијепо и равнодушно као да јој даје времена да га се нагледа и види какав је, а сад одговара повучено, више за себе и избјегавајући је, као да је она у једној, а он у другој згради. Наскоро поче и кашљати. Поста уморан и од најмање кретње; лице му пред вече пламтило, протезао се, престао јести и леже. Како је једаред легао, није више ни устао, и кад би се она у њег загледала и видила, како му се лице свијетли, знала је што га чека, тек му је одгађала смрт у неку далеку будућност. И док је бдила над њим, упало јој у очи, да је свака њихова недаћа почела ситницом коју је она могла спријечити. Да је упозорила човјека онда кад је видјела газда Симу први пут на збору, какав је утисак на њу произвео, он би га се клонио и не би купио волове. Да се раснитала код Јеле о наши, знала би што не смије во да једе и он се не би надуо; да је ону вече зовнула човјека у кућу, он се не би расхладио и оболио... и премислајући тако њој је опет долазила воља да се ухвати у коштац са Судбином. И тако, кад јој умрије човјек, радила је као мрав преко читава лета, и у том послу

В. Е. Мурило

Богородица с Иисусом

заборавила и она на Судбину, и Судбина на њу. Почела је већ и дијете да одбија и била опет задовољна.

Те је године понела љетина као ријетко када, кукурузи права шума. Али кад су дозријевали и она набра првих неколико клинова да умијеси погачу од њих за дијете, сусрете је Јела на путу. Мара јој показа са слављем клинове, а Јела се изненади на чим их узе у руке, изусти: како су жути као злато, управ свијетле од једрине.

Мара се уозбиљи и мозгом јој мину мрачна сјенка, а Јела понови: Није друге него баш сијају, види како се свијетле!

Ту је ноћ Мара рђаво провела. Трзала се и бојала од печег, и кад се пробудила, облио је хладан зној. Уста прије зоре и поче брати кукурузе као да их отима од кога. Кад их је носила у сепету с њиве на таван, сустиже је Јелин човјек.

— А куд се ти журиш с браћем кукуруза? зашта је он и весело се смјешка на њу. Мара је била стројна тијелом, и за то се он волио нашалити с њом. Она је то онажала и избјегавала га је, па за то поћута, наравна сепет на рамену, да што боље заклони главу од њега, и набурено му одговори:

— Што те брига.

— Не побјеже ти од мене! отпоче он, а нагао узастопце за њом и навлачи шешир на сјајне очи. Али тад онази своју жену гдје виче на неког у двориншту, па се уозбиљи и отпоче озбиљан разговор:

— Је ли то и теби поручно Симо да га исплати?... Веле зида нову кућу, па отказује главнице дужницима...

Мара га није даље слушала, али му је ријечи намтила добро. Оне је бацише у велику бригу, јер дјетету је већ трећа година, па га мора одбити, а ако прода кукурузе, неће му имати што да даде за јело. Узмора ли, међутим, платити и главницу, неће скупити довољно новаца баш да прода и њиву... И да истјера такве мисли из себе, кидала се Мара радом као роб, а све из страха, да не пропусти коју од оних ситница што имаду тако странне посљедице. Али овог пута није имала никаква благослова у раду, јер није имала никакав изглед на успјех, нити је у себи осјетила наде која би је ослобила. Ипак је напрезала живце као да неког очекива. Дан је бјегао од ње, подузимала је нека унутарња ватра, слабила је, и што је више слабила, тим је поузданије вјеровала, да јој се мора помоћи, само на неки начин необјашњен, необичан и неизазван. Кад је боља толико свладала, да није могла више ни устати, онда је уобрази себи да је та боља њен најјачи заклон; да је у њој не смије нико дирати, нико ништа узети, па баш да дође и газда-Симо, она би му показала своје мршаве мишице, и рекла би му: Ево, па што су ме довели твоји новци. Због њих сам остала без човјека, узмите ми сад кукурузе, остаћу и без дјетета! — Та јој се мисао особито свиђала, и она ју је често понављала. Па и сад кад је спомену, тако се предано у њу уживила, да јој се учини као да се соба засвијетли, али не онако, као кад се оно тргла пред Јелом

од мјесечине, већ некако посебно, као оно кад јој Судбина намигнула преко звијезде. Дође јој да је и опет Она у близини и подигоше је мрави. Почеша се по коси и подиже раме да заклони лице — тако је сад увијек чинила кад се уплашила — и причека. Опет се све умири. Мара се стресе од студени и опет се опружи. Зна да није будна и да је опет облио зној и долази јој воља да што прије оде газда-Сими, па да му одлучно рекне: Ево ме, учини са мном што хоћеш. Ја знам ко си ти, једина ја то знадем. Ти ниси онај, за ког те држи цео свијет и ја те провидим, али те се не бојим. Он ће онда и на њу засвијетлити очима и лицем, спустиће јој на раме своју кратку, дебелу руку са савијеним претима, а она ће онда бити уништена, и све у часу готово. И Мара почиње себи опет да замишља његово црвено лице — само је он сад неприродно велик и тамно-прозрачан — кад али: и опет засвијетли. Сад Мара разабра што је: то је муња, и тутањ је треснуо. Она се подиже. Још је небо свијетло од грома, и она на њем види облак посебно облика. Она зна и што је тај облак: има округлу главу, раширене, дебеле и кратке руке с лако савијеним претима, и жури управо њој, да положи ту своју здениасту руку на њено раме. Мара цикну и трже се. Дубоко уздахну и пријеђе из сна у јаву. Још је дрхтала од страха и студени и држала се подбоченим рукама као што је и сањала. Огледала се око себе и долазила је свијести.

У изби је било видно, скоро видније него поћас кад је сјала мјесечина, али је то свијетлила нека чудновата бијела свијетлост. Опет хукну и неки предмет лупну, и Мара схвати у часу, да јој је прозор остао отворен. Подиже се, и док га је затворала, виђе да пада први снјег. Земља се бијелила и блештила, а небо црнело и шумило, и из тог шума, шарајући оловну боју иза себе у косим, равним цртама, вије снјег. Разабира и Јелину кућу: црни се као зид, над којим се диже велик био пласт. Кућа је на страни, а испред Маре вире силне клинице на четвртастом скупу, све гушће према средини — то је кукурузовина на њеној њиви.

Она се стресе, гуриу прозор у оквир, па се спусти на сијено и навуче покривач преко главе.

4.

Свијет је и даље у јутро падао, и кад Јела уђе Мари позвала је одмах по стрени, што јој обузе груди, да није онако као што би она жељела. Мара се и не макну, и Јела се надиесе над њу и зашта је:

— Како ти је?

— Ја идем тамо, одврати јој Мара против очекивања, а глас јој при том звучао тако слабо и фино, као да је додирнула прстом најтање стакло, а оно пукло ушљед додира.

— Камо то?

— Идем тамо, газда Сими! и болесница покуша отворити око. Узан поруб млијечне биољаче указа се испод трепавица, а јагода је гледала у земљу, као да је зеница спала на најнижу тачку због своје тежине и недостатка оне снаге која би њом равнала.

— А што ћеш код њега? запита Јела и од празнице Марина гласа је подилази језа. Јак је неки осјећај повлачио за собом да што прије помогне Мари, и погледа на прозор.

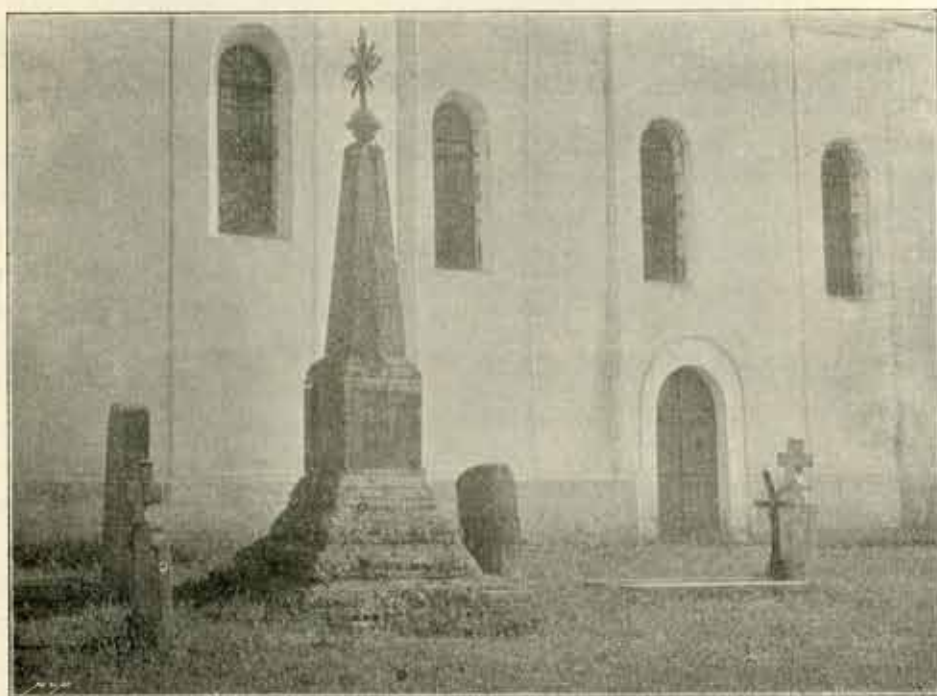
— А зашто? запита је Јела огледајући се, а срце јој пуче што још не види свештеника. Њезин је човјек поодавна отишао по њега, а још их нема!

— Ја идем тамо, понови Мара истим гласом и непромијењено.

— Што је теби? запита је Јела, а већ не може да прикрије у гласу како је уплашена. Стаде крај прозора да би забашурила свој страх, заклони се за дрво од оквира, а прстом је шарала по стаклу. У зраку, негдје у мору од облака и нахулица, јечи шум, а снијег засишава. Све је тако јасно

У том се зачуше кораци гдје ударају испред прага, отресање одијела, нејасни гласови, и Јела стаде с дјететом у наручју за врата и отвори их сагнувши се мало, а свештеник уђе отресајући снијег с горњег капута. Кад га Јела пропусти, обраћала је нажбу на све: и на дјете, и на ватру, и на свог човјека што је остао пред вратима и на непријеме напољу, само се према свештенику понашала као да га и не види, али га је крадом непрестано држала у виду.

Био је то постарији човјек прогрушане браде и орловског носа. Кад скиде камилавку, указа се под њом чело без косе, неколико дугачких, меких длака из окола се приљубило за капу коју је јако патукао на главу и подигло се с њом. Он стресе главом, а оне се послушно наравнаше. Ни он се није ни најмање освртао на Јелу, као да је и нема

Породична гробница Ненадовића у Бранковини

и бијело, да је заболе очи, кад се дуже загледа у ту чисту бјелину. Тад примјети како се из оног пенела, којим је премазано небо, одваја нешто црно, дугуљасто. Она напрегну очи и препознаде свог човјека по црвеном торбаку и свештеника иза њега по четвртастој камилавци.

Јела се узруја, што ће дочекати страна госта, и одмаче се од прозора. Узе на руку дјете, које се расплакало, и носала га је по соби цукајући га све док се људи не приближише кући. Хтједе и болесницу обавијестити ко долази, на пошунка око ње и говорила јој као дјетету ком хоће нешто да каже што би га поправило:

— Ево иде, сестро, поп. Иде поп, Маро.

у његовој близини. Од како је ушао, држао се неприродно усправљено и лице му је било равнодушно. Приђе болесници и запита је што је боли, и одмах поче дријешити завежљај што га је довео собом.

— Ја идем тамо, огласи се Мара још увијек ситнодрхтавим гласом, и пред његовим погледом дође још ситнија и незнатнија.

— Шта? запита је свештеник и извади из свежња комадић воштане свијеће и књигу црних корица, у којој је једно мјесто било забиљежено дрвеним крстом, окованим жути, излизаним металом. Јела одмах принесе тријеску и запали свијећу, а он јој даде тамјана да њим окади просто-

рију, на разни епитрахил. У ваздуху начини неколико замашаја с кретом, што га извади из књиге (мјесто му је држао забиљежено палцем), пољуби га махијално и предаде болесници. Својима је претима равнао њене да га прихвате, и држао их у близини, да га ухвати ако би јој испао. Очевидно је заборавио и своје питање и Марин одговор, јер је брзо читао молитву и отпочео вршити обред, уздигнувши јако очне канке, при чем му се чело скупило у дебеле боре. Јела је стала иза његових леђа и хтјела да све добро види, али се дијете расплакало, па је морала изаћи, и чуло се како га носе, стишава и обилази око врата, али се дијете није хтјело никако утишати.

Свештеник највише преврну неколико жуткастих, употребом урљаних листова, с којих се црвила и црвенила крушна слова, па онда прекрети себе и болесницу непрестано још читајући из књиге. За тим пољуби везени крст на епитрахилу, који је био пребацио преко болеснице, па протури главу кроз његов отвор и паравна браду. Утури онда Мари у другу руку унаљену воштаницу, и како је било тамно, разабирало се око свијеће широк округ, који је био од масних зрака, као да има влаге у соби, а крај му неравно црвен и густ, као комадић облака. Свештеник се опет изгуби у читању и листању.

Кад свијетлост осјенчи болесничино лице, она унаљено трену оком и пратила је часком љубичасте колутове од тамјана, што се још носили око ње. Загледа се онда у злато, којим је био оперважен епитрахил, и по ком би увијек прешао трештав, непрекидан талас кад би свештеник преврнуо лист у књизи. Она је разумјела свега двије ријечи од његова читања, које би он мало гласније изговорио, биле су то: Господ Бог, па их је понављала у себи, и дође јој, као да се са сваком листом и у њој нешто заклапа и покрива, што треба заклонити. И понављајући оне ријечи, у њој се стане разилазити сијенке из прошлости, од ње се нешто дијелило. Неколико се пута напрегнула и уздигла у вис очи, и тад би угледала више себе свештеникову главу и бјеличасту косу, али онда изгуби и то из вида. И сад је знала да мора нешто прегорети, али је била спремна да заборави и кућу, и њиву, и кукурузе своје, па да се преда оном заносу који се у њој неодољиво будио. Долазило јој, да је све незнатно што је њено, па и она сама, и да то треба заборавити; једино је то неодољиво било велико, и она му се подавала, тонула у неки посебни, ничим још непарушени мир. Везе, које су је спутавале, дријешиле се, и она осјећа у себи неку величајну драгост, од које јој бриди сва унутарњост, па тоне, спушта се, плыви као птица с великим крилима некако доље, дубоко доље, гдје ће наћи мекан, жељан ослон. Обузе је нешто силно, па дубоко уздахну. Из ока јој се скотрља крушна суза, и она затвори очи, а грло јој дрхтало.

5.

Кад свештеник пође, остави Јела дијете поред матере, јер га никако није могла умирити, па испрати госта у дворниште. Почекну тренутак-два док не ишчезну у густом ткиву снијезних пахуљица, па скуни онда нешто осушена грања и врати се Мари.

Болесница је још лежала. Дијете се крај ње завело и у сну још који пут зајеца, загрлило матер ручицом а образи му се зарудили. Јела их часком погледа, и одмах осјети по оној лакоћи и слободи, што је обузе, да је Зеља лакше. Лице јој доби ганутљив израз, и она смјелије погледа у Марино око које је сад било широм отворено.

— Како ти је, сестро? запита је с надом да ће добити повољан одговор. Мара набора чело и принесе руку носу. Обриса га и ћутала је.

— Лијепа моја, настави Јела и помилова је по челу и с још већом поузданошћу запита: па је л' ти сад што лакше? А? Је ли?

Мара не одговори, а Јела се наднесе над њу. Али и Зеља окрену своју главу, и њих се двије згледнуше. Очи им се свијетлиле: Јели од радости, што је учинила добро дјело, које јој је пошло за руком, а Мари од оног живота, који је у њој отпочињао, и у том једном тренутку појмиле су оне много. Проникнута неком тајанственом снагом, загледа се Јела у таванице, а мисли јој блудиле по непознатом свијету.

Тад зајеча вјетар и Јела се трже. Погледа у Мару, кад али њене очи цуне суза.

— Што ти је? запита је Јела, још увијек удубљена у саму себе. Мара је плакала из неке побожне и скрушене туге, али се она није знала изразити. Осјећала је и да јој није још све јасно и да се у њој нешто велико збива, па јој се сузе јаче намножише у очима. И Јела се поведе несвјесно за њом, неки се благ осјећај рашири по њој, и тронута тако, миловала је Зељу чело и тјешила је:

— А што ћеш, сестро, све ће то добро бити. Нек Бог да само да ти оздравиш, па лако ћеш за остало, само да ти устанеш . . .

— Да, онда ћу оставити и кућу, и њиву, и кукурузе, па ћу отпочети други живот . . .

— А? изненадио је запита Јела. Она није могла схватити смисао ријечи Мариних овако, како их оточ чу и очекивала је нешто друго, али Мара продужи својим slabим гласом и непомиљично гледа некуд пред себе:

— Је л' де, да човјек може живити лијепо ако и нема куће, само кад је другачије весело . . .

Ма Јели дође као да Мару опет превазноси памет. У њој се нешто ускомеша, и она се подиже. Баца на ватру оне суварке, што их је собом донијела, и пламен весело букну. Незадовољна је попостојала код њега, није јој се дало Зељи патраг, па пође својој кући, а у очима јој слика како лежи мати с дјететом, загрљени и у крпама, али умирени и спокојни.

А кад изађе у просторију патољену снијегом, незадовољство је у њој расло, ни сама није знала због чега. Ослушкивала је: неће ли је ко зовнути, али у кућници је владало дубок мир. Она уздахну и сакри руке под прегачу, јер су јој забридјеле од зиме. Није јој се дало да уђе у кућу и ода се домаћим бригама, јер је хтјела да будо часак на само. Стаде на даску и загледа се у поток. Његов се ток црнио и вио и јако упадао у очи на овој бјелини. С многим својим окукама је палично па неко огромно слово, које она не

умије прочитати као ни она што се прила у поштој књизи. Збиља, како је чудно осјећање обузимало, док му је предано слушала ријечи? Она је очекивала неке помоћи из те књиге, али кад се предала оном осјећању, што се тад кретало у њеној души, није тражила ништа, сама је себи

вољна да поклони Мари ту њиву, ако њену продаду за дуг, и све братски с њом подијели, али сад се сјети да су на њу извезли највише ђубрета, по што им је била најближе кући, и да она најбоље роди. Стресе се за то и дахну од зиме, на брзо пријеђе преко даске која се за то савијала.

Ј. ЧЕРМАК

ЦРНОГОРКА

била довољна за све и свима је хтјела нешто добро учинити, али за себе није тражила ништа. И у часу тог одрицања и заборављања на себе струјила је кроз њу нека сладостраст, коју је она и сада хтјела осјетити, али није могла, већ је само блеснула у дрво што је изникло на међи њене и Марине њиве. На чистом зраку, с ове даље, видила му је сваки листић, тако је било близо, а сада, кроз ову маглу, чинило се далеко, тако далеко, да су му гране дошле танке као пређа што је наук плете, и све заједно будиле су представу у некој великој, густој научини, разасетој на оловној прегради између неба и земље. У оном тренутку је Јела била

Још часак, на шкрипну мандала, и Јеле нестале иза брзо затворених врата. Опет завлада пустош коју тек прекидају двије кућице што се шћућуриле бојажљиво једна уз другу. Сињег сина у силним, косим трацима, који изгледају као да се и непрекидају, да су нити које снајају небо и земљу, и које падају, журно падају и у паду свом спуштају и јадну земљу у ужасну бездан, у магловити, бескрајни хаос.

Др. Ђуро Ј. Димовић

унце је клонуло западу; са заруделог неба просишлу се последњи светли зраци на ситне облачиће; са истока се брзо приближује тамна сенка сутона. Још мало па је и Вечерњача на југо-западном небу заблистала дивним сјајем и обасула земљу својим благим зрацима. Шумни живот дана клони се крају своме, и како сутон падне на поље и шуму чуће се још изумирући глас каквог пернатог певача у шумарку, који песмом уснављује своју женку или јој њоме оглашава време легања. И чисто би човек рекао, да се са заласком сунца, са сутоном угасио сав живот, да је све легло да отпочине и сачека новом снагом нови дан. Ми смо навикли од раног доба да слушамо о изумрлом животу у ноћи; то су нам и песници у заносу тихе ноћи певали и причали о заспалом животу, али трезвени поглед природњака све то види другојаче. Истина, нестало је прве белог дана, борба живота није тако видна, али она се продужава и у ноћи са истом жестином, под истим условима и са истим успесима. Нигде нема мира у животу, јер је то сâм живот!

Са сумраком почео је и нов живот. Из шума и лугова, из дуња и пећина почињу да се јављају бића којима није угодна светлост дана. Тек што је сунце село и још се његови последњи зраци тек губе на хоризонту, а већ *лиљци* почињу да крстаре по ваздуху, јурећи хитрије или тротије по благом вечерњем ваздуху. Њихова појава буди у нама извесну одвратност а у исто доба и чуђење; они нам изгледају као да нису бића из данашњег доба, јер сâм њихов изглед само пристаје уз облике ма које друге класе животиња, а ово нам баш и даје повода да се ближе познамо са њима.

По нашем естетичном укусу лиљци не само да нису лепе животиње него су чак и одвратне, али су неке њихове феле врло корисне.

Живот ових животиња, као што је напоменуто, почиње у сутон, и чим сунце седне и почне се хватати мрак, одмах оживе ови пола сисари а пола тице, и што се више ноћ спушта то све више и више њих остављају своја дневна скровишта и излећу на плен.

Сем оних који се баве науком, мало ће их знати, да лиљци спадају у ред сисара као што спадају и све друге животиње које доје своје младе, али они одступају од осталих сисара тиме што имају крила којима се служе као и тице, а према томе изгледало би да су нека веза између сисара и тица и ако они нису управо ни једно ни друго потпуно.

Код нас има неколико разних фела лиљака, али што се више приближујемо екватору, има их све више и све већих. Природњаци, који су се бавили у топлим земљама, а нарочито у Индији, причају, да кад се спусти ноћ у тим пределима, онда на један мах поврви са свију страна, из свију пукотина, домова и опалих зграда не стотинама него хиљадама лиљака, и за мало времена ваздух је, докле око донире, испуњен њиховим ројевима.

Лиљци су својим телом слични мишу а по крилима у неколико су слични тици, а са погледом на особину што ноћу лете добили су у нас име *слеси мишеви* — и ако они нису ни мишеви нити су слени. Лиљци целе ноћи јуре за својим ловом, и далеко пре изласка сунца траже своја скровишта у којима проводе дан, јер светлост дана не годи њиховом виду и другим чулима која су удешена као и вид само за ноћни живот. Дан обично проводе по таваницама старих зграда, по зидинама и другим местима која смо раније споменули.

Лиљци су само у неколико друшвени животиње, а има их које се међобно мрзе а приликом се и пождеру. Они се већином хране инсектима и воћем, а неке феле сисају крв већих животиња. Јевропски се лиљци хране искључиво инсектима а поглавито ноћним лептировима и бубама. Апетит је у њих тако изванредан да већи лиљци не могу да се засите ни доста великим бројем буба а мањи ни читавом шаком мува, и зато су они веома корисне животиње, што се не може казати и за оне који пију животињску крв, али којих у нас и нема.

Лиљци не подносе велику хладноћу, па зато их и нема у хладноме појасу, па чак кад је ветар или непогода они не остављају својих скровишта, или само понеки излети пред вече и брзо се враћа назад. Кад наступи хладније доба године онда неке феле лиљака силазе у доље, ако су дотле становале на висовима, или иду на југ, али о овом њиховом путовању још се не зна ништа поуздано, а они који не путују никуд него остају где су, падају у зимско доба у слабије или јаче *зимско спавање*. Ради овога потраже ма какво сигурно скровиште од ветра, хладноће и непогоде у опште, а та су скровишта обично пећине, подруми, тавани, а нарочито близу димњака итд., и ту се обесе о задње ноге, почешће у већим гужвама. У ово време падне топлота њихове крви на четири или чак и на један степен Реомиров, ма да је иначе топла преко 24° Р. Докле год траје хладноћа они висе мирно, али на топлијим зимским данима почињу да се мичу и по неки од њих излети на југовном дану и у сред зиме.

Чула су у ових животиња веома добро развијена, али за њих нису подједнако важна, као што н. пр. чуло вида, и ако је добро развијено, није толико важно као чуло мириса, слуха и осећања. Ово последње чуло на сву прилику лежи у крилној ошци. Лиљци умеју да се нађу и провуку кроз све преноне, а што сведочи да имају изванредно осећање или такнуће. И развијеност чула слуха веома је важна за лиљке који ваља да чују и најтешни лет инсеката по тамној ноћи.

Јевропски су лиљци безазлене животиње, али неки њихови азиски и афрички другови падају на веће животиње и сисају им крв, што у осталом животињи ништа не штоди док сиса само поједини лиљак, али кад сисе више њих у један мах на једној животињи, онда она може и да угине због губитка крви, те можда је баш ово дало повода лако некретљивој народној машти, да од лиљака крвонија створи чудовишта, која у виду баубова, вукодлака и вампира насрћу на безазлене људе у сну и сисају им крв. Ако се ово веровање донеста односи на везу између лиљака крвонија и вампира, оно је онда поуздано доспело до нас са далеког истока и земаља у којима има лиљака крвонија.

У Гвинеји, истина, има један велики лиљак под именом *Вампир* и он сиса животињску крв, али он то чини само у оскудици хране, па чак понекад напада и човека

на спавану и носеа му мало крви, али то је тако мало да се на то нико и не осврће.

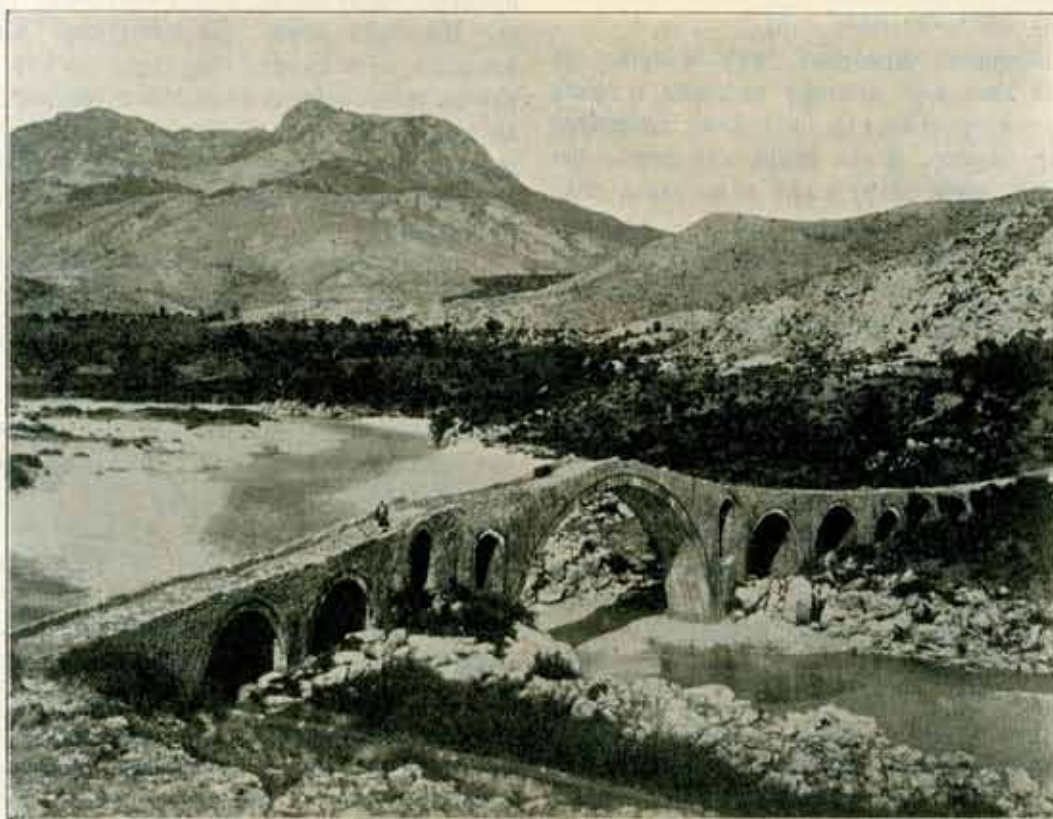
Сем лилака јављају се у сутону, или још мало доцније, неке познате нам животиње, међу којима прво место заузимају све врсте сова, око којих је такође народна машта оплела тајанствену бајку и окитила их невероватноћама и празноверицом.

Сове су праве ноћне животиње и према томе удешена је и њихова спољашњост и њихова чула, која су спремна поглавито за живот у ноћи. Оне се појављују тек по тамн или у сутону, у које се доба једино и могу видети, а иначе се ноћу чује само њихов храпави глас или хукање кроз нему ноћну тишину.

Сове долазе у ред грабљивих тига. Њихова спољашњост нада јако у очи, особито оно сасвим подесно шаренило њихова перја, њихова бућуглаваост и первати венац око очију. Облик главе у вези са особином гласа дају можда повода разним празноверицама које се везују са појавом какве сове на дому или околини његовој.

фини слух и меко перје. Оне лете обично мало над површином земље и то готово без икаквог шума; чују најслабији шумањ и у мраку оназе најситнијег сисара — свој омиљени лов. Колико су сове прилагођене мраку толико су осетљиве на светлости, и кад случајно досне до њих светлост дана оне зажмире, али опет оне виде доста добро и усред белог дана.

Лет је у совуљага тих и лаган, оне се крећу по ваздуху без шума, али су по земљи неспретне а на грању веома окретне. Глас им је јасан али непријатан, бесно шклоцање кљуном и промукло фрктање изрази су њиховог душевног расположења. Прави њихов глас чује се само ноћу; неке од сова креште несносно, неке опет истурају чудне тонове који су дали повода празноверним људима да их тумаче на разне начине. Колико су совуљага луте и бесне, толико су глуше и немају у себи ничега племенитог. Са својим сроднима живе у извесном пријатељству, али је и ово и оволико пријатељство врло лабаво, јер деси ли се што коме бедноме сроднику, биће са највећим

Бр. Ђ. Нушић

Мост на реци Киру пред Скадром

Споменуто је већ мало пре да су чулни органи у ових тига знатно развијени. Рожњача на оку њиховом потпуно је полукругласта а зенице се при дисању шире и сужавају. Уво је тако склоњено да сова може чути и најмањи шумањ, и обе ове околности за њу су од веома великог значаја.

Сове су распрострањене по целој земљи и има их како на великим висовима тако и у дубоким долинама; оне су у стању да увек себи нађу скровишта и хране. Шуме су им најмилија места за пребивања, али их има и по пустарама и на голом кршу, по насељеним градовима и селима.

Познато је, уопште, да сове излећу у сутон и лове ноћу, и оне су за ноћни лов и живот нарочито спремне, јер им за успех јамче: њихов врло оштар вид, ванредно

душевним спокојством прождран од свога најближега пријатеља; па чак и младе сове у једноме гнезду насрћу једна на другу и која подлегне — судба јој је као и сваког другог лова.

Све се совуљаге хране у слободи само живим ловом — а никад мрцином. Обично се хране ситним сисарима, поглавито мишевима и тигама. Мањи лиљци највише страдају од њих. Готово без најмањег шума лебди сова поврх земље и посматра својим оштрим оком, и у тренуту кад онази плен, он је већ и у њеним као игла оштрим капама, које су се тако сигурно забеле у тело јадне жртве да не може бити ни помена о бегству или одбрани.

Својом непазитом грабљивошћу стекла је сова небројене непријатеље. Овоме је доказ она силна граја кад је

остале тине угледају на дану, и они срчани напади на бедну грешницу, која мора сад под ударцима крила и кљунова да испашта своје грехе које је починила својим силним непријатељима у гнезду и животу.

Од осталих сова, *кукумавка* и *ћук* имају неке особите гласове: у кукумавке је више сличан хукању или маукању а ћук јасно и меланхолично отегне своје *ћу—у—к*, у кратким паузама. Овај глас по ноћи и немој шуми допста утиче на слушаоца меланхолично, чему на сву прилику доприноси колико особина гласа толико и ноћна тишина.

Овом ноћном друштву придружује се још сем других тина и *козодој* или *попракуша*. Ова ноћна тина одликује се својим јако разјашљеним извором, откуда је можда дошло мишљење и веровање да она сиса козе. Лаким али печујним летом полеће козодој с гране на грану грабећи изванредном прождрљивошћу разне ноћне инсекте, тамнећи их немилнице.

Могли бисмо набројати још коју од ноћних тина, али све су мање познате него досад споменуте, а довољно је и овим показано како оне живе ноћу.

Сем досад побројаних животиња, које се крећу по ваздуху, имамо још неке које се крећу по земљи и траже већином лова по тамној ноћи. Од њих ћемо споменути нашу отровну змију *шарку*. И ова змија, као готово већина отровних змија, живи ноћу, и ако се по некад виђа и дању где тромо лежи на згодноме месту — али чим наступи ноћ одмах и она оживи и невероватном хитрином гони мишеве и други свој лов. Ова змија није у нас тако многобројна као у севернијим крајевима Јевропе.

Од нижих животиња има доста буба и лептирова који излећу у сутон или лете само по ноћи.

Кад у почетку пролећних првих дана пођемо каквом рудном, опазимо како нас облећу бубе жућкасте или отворено мрке боје, које испред наших ногу излећу из округлих рушца по ледини. Оне се зову *жујке* а не *мајске бубе* као што их већином погрешно називају. Жујке се појављују обично при крају марта, лете дуго по сумраку и оне су прве међу пролећним бубама, али су и прве жртве ноћних животиња које се у исто време дижу из свога зимскога сна. Мало доцније од жујака појављују се многе друге ноћне бубе, од којих највише падају у очи носорог и јеленак. И ове бубе лете махом у сутону и лете брзо али не дуго, него обично ударају о какав предмет и падају на земљу. При лету зује и тако се лако излажу нападају својих непријатеља, али њихова тврда крила и бодљикасти израштаји чувају их бар од великог броја оних животиња које се хране инсектима а нису у стању да скрхну тврду кору тих већих буба.

Кад већ ноћ падне и звезде заблистају на небу или је оно покривено облацима, онда се појављују једна за другом многе врсте ноћних лептирова. Они облећу цвеће које својом бојом и у сред ноћи пада у очи, и то је поглавито бело цвеће или какве друге јасне, приметне боје. Ови се лептирови доста успешно прикривају од својих непријатеља већином својом тамном бојом а и тиме што ређе излећу по месечини, него само кад је тамно и облачно, па онет нису потпуно обезбеђени од оштрих чула длака, козодоја и других животиња; а могуће је да онетанак ових ноћних инсеката спасава баш њихов ноћни живот, јер на сву прилику њихова можда слабија плодност била би узрок да их што пре нестане, кад би живеле дању и тим биле изложене већој опасности.

Имамо да споменемо још једну животињцу, која утиче на нас врло пријатно и радо је пратимо погледом кад по ноћној тамни као светли сићушни драги каменови заблистају по топлој летњој ноћи. То су оне светле бубице које по благој, тихој и позној ноћи просијавају тренутно као мајунски метеори или блиставе звезде у бескрајној васини. Светлост је њихова као и светлост метеора или сјајних звезда. Оне се зову по разним крајевима нашим разно: у Србији се зову *свицци*, у Славонији *свицалки*, у Дубровнику *свицетњак*, у Хрватској *креснице*. Стари Римљани звали су их *летеће звезде* (*Stellae volantes*). Они се дижу ноћу из влажне росом орошене траве и кретаре по ваздуху заблиставајући и гасећи се на махове или светлећи као драго камење по трави. Ми их посматрамо са задовољством, али се у исто доба питамо: на што ће овај сјај тим сићушним бубицама? На што ће им блесак кад све остале ноћне животиње, које нису у превласти, гледају да се што више прикрију од непријатеља — и својом мрком одећом и својим летом и ходом, који је у многих сасвим печујан а ове мале бубе, противно свему овоме, својом светлошћу јасно показују где су. На сваки начин ово светлцање њихово неће бити без циља, него ће бити смер светлењу или да се нађу полови или да се непријатељ изненадном светлошћу заплаши. Али ма како да је, једно је истина, да је светлцање тих буба једна дивна појава у топлој, тихој и мрачној ноћи, и оно је нашло израза у многим старијим и новијим песничким производима.

У тропској Америци има много већих и сјајнијих свитаца него што су наши, и тамо их зову Туку-Туку. Они тако светле да залуталом путнику у шуми служе за светило.

Ово је слаба слика наших ноћи, у којима је живот тих и печујан по изгледу, али је у ствари борба за онетанак онако исто силна као у сред белог дана, само што јој ноћ даје више тајанствености; она је допста у целој и невидљива и печујна, сем у зимње доба кад огладнела вука гони глад или љубав на дивљи лавез који задаје страха ситнијој животињи а и човеку није ни мало мно. Али све ово ишчезава пред ноћним животом у тропским прашумама, који А. Хумболт описује овако:

Ниже мисије Санта Клара провели смо ноћ, као обично, под ведрим небом, на једној пешчаној ледини, крај обале Апуре, коју је граничила блиска непроходна шума. Имали смо доста муке док смо нашли сувих дрва за ватре којима се по онамошњем обичају опкољава сваки бивак противу насртаја јагуара. Ноћ је била блага, влажна и месечином обасјана. Неколико крокодила приближило се обали, како ми се чини намамљени ватром као раци и понесе друге водене животиње. На побијеним веслима у ледину биле су окачене наше мреже за спавање. Около је владала дубока тишина и само се чуло хркање речних делфина.

Око 11 часова ноћи настала је таква дрека и врева у оближњој шуми да нисмо могли више ни помислити на буди какво спавање. Дивља рика тигрова проламала је шуму. Међу многим гласовима, који су у једно време брујали, могли су Индијанци да познаду само оне које су појединце у кратким паузама слушали. Чуло се монотонно мушко дрекање мајмуна дрекавца, њискав и фино њискав тон малог сапају, потмуло кречање пружастог ноћног мајмуна, непрекидна рика великог тигра, нугуара, или безгривног америкаског лава, некерија, ленивца

и читавог јата панагаја, паракваса и других фазану сличних тица.

Понекад се чуо глас тигра са висине каквог дрвета и онда су га увек пратили тужни тонови мајмуна који су гледали да умакну необичном гоњењу.

Ово је очигледна борба, коју је отпочео крволочни тигар или јагуар гонећи свој плен, који је тражећи снасу у бегству узбунило све друге животиње и испунило их страхом од силна и непомирљива непријатеља. Простодушни Индијанци мисле, да се животиње радују месечини и да светкују месец, али у ствари је глад и крвожедност узрок овој целој бурној сцени у непроходним тропским прашумама по благој тропској ноћи, под дивним тропским небом са кога блистају сјајне звезде и гледају вечну борбу јачег и слабијег.

Таква је ноћ и по нашим шумама, и свуда на другом месту, где год је питање о опстанку.

Легенда

(Максим Горки)

У шуми крај реке живела је вила;
И у вале често на купање сађе;
Ал' једном је тако непажљива била:
У рибарске мреже паде — не изађе.

Рибари од страха поникоше ницом!
Ал' с њима је, срећом, био млади Марко:
Он ухвати вилу — писну јадна криком —
Загрли је чврсто и изљуби жарко.

Ко граница виле она му се не да,
Из руку му снажних отети се рада;
Ал' Маркове очи заносљиво гледа,
И нечему тихо смејала се тада.

Целога је дана с Марком нежна била;
Ал' ноћ кад је мрачна на Дунаво пала,
Изви се и оде лепотица вила —
А Маркова душа јадовати стала.

Дању Марко ходи; а ноћ када крила
Рашири па спусти и Дунаво хидти,
Пишти, плаче тужан: „Где је моја вила?“
А вали се смеју: „А ко ће то знати?“

Љутит Марко виче: „Лажете, ви знате!
Играте се с њоме, у вашем је крилу!“
Па молећи тужан: „Мени да је дате!“
У Дунаво скочи — тражи своју вилу!..

... А вила и даље живи живот стари.
На купање слази без јада у грудма:
Марка више нема... Али шта то мари —
О Марку је песма постала међ људма.

* * *

Тхе, а ви на земљи живећете сити
К'о што слепи први животаре худи;
Јер о нама бајке неће никад бити,
Нити ће вас несмом прослављати људи.

Р. Ј. Одавић

Младеж

скица КАРЛА ВАЈНОЛДА

У своје удобноме будоару стоји госпођа Хела Холм пред огледалом и испитивачки се посматра. Бела изрезана одећа спуштала се у леним борама низ њен витки стас; густа смеђа коса, овлаш подигнута и прихваћена само с неколико великих укосница, красила јој дивну главу.

Да данас особито лепо изгледа, признала је г-ђа Хела, и задовољан осмех прелета јој преко лица. Тако — само ову коврцицу да повуче дубље на чело, и да прикачи овде чипку.

Тихо куцање на вратима прекиде г-ђу Хелу у њезину посматрању.

„Смеј ли ући, мамце?“ питаше танак гласић споља.

На њен одговор „Ходи амо, дико моја“, врата се одшкринуше, и једна мала девојчица смотрено уђе.

На сред собе застаде; њене очице пуне дивљења гледаху ову необичну појаву; први пут је данас смела да поседи у вече мало дуже четворогодишња госпођица Фрида, те да своју маму види у балској одећи.

„Ох, мамце, ала си лена! Како ти је дивна та бела одећа!“

Полако је прилазила, као очарана, а очице није с мајке скидала. „Али, мамце!“ викну у једанпут смејући се: „така не можеш на игранку ићи, с голим вратом и рукама! Ти још ниси струк обукла.“

„Е, Фридо моја, све госпође овако иду на игранку“, одговори јој мајка смешећи се. „А сад ходи амо, кажи ми, срце моје, „лаку ноћ“, па иди да спаваш.“

Госпођа Хела спусти се у једну наслоњачу и нежно привуче своју ћерчицу. Фрида је сасвим личила на мајку: иста густа, златно кестенаста коса, исто нежно, готово прозрачно бледо лице, исте црне, крупне очи.

„Да ли ћеш се, мама, доцкан кући вратити?“ запиташа Фрида бојажљиво.

„Ма кад да се вратим, чедо моје, доћи ћу као и увек да те обиђем!“ умиравала је мајка. „Но, сад иди, па спавај! Лаку ноћ, мишићу мој!“

„Лаку ноћ, мамице!“ рече девојчица, на нежно обгрли мајку и пољуби. Тада се мало измаче, па је опет погледа.

У једанпут се загледа у десну мишицу госпође Хеле. „Шта ти је то ту, мамице?“ Упита радознано и претињем додирну једно место на њеној мишици.

„То се зове *младеж*“, одговори јој весело мајка. Фрида је озбиљно посматрала младеж, па дохвати својим ручицама пажљиво руку мајчину и притисну своје свеже, румене усне на то место. „Лаку ноћ, мамице; поздрави тату!“

Госпођа Хела седела је још неколико тренутака, па нагло устаде и погледа на сат. Већ девет и по! А њена мужа још нема: никад не може да учини изузетак! Зар баш мора увек тако дуго седети у канцеларији?

Госпођа Хела замисљена пређе неколико пута преко собе, затим приђе прозору и погледа на улицу.

Напољу је вејао крупан снег, а ветар је терао на све стране снежне пахуљице, које су најзад падале и покривле улицу меком белом простирком. Мало је света пролазило, и то мало, увијено у топло рухо, хитало је.

Све то види госпођа Хела и не гледајући; њене су мисли већ на играци; нада се да ће се тамо лепо провести. Ко ли ће је столу водити. Можда опет онај пријатни Рус, господин Воронцев, који уме тако красно да забавља.

Она је ове зиме више пута била с њиме у друштву, и оназила је како се увек стара да буде у њеној близини. Провела је с њиме неколико тренутака весело и задовољно, па би се баш радовала, ако би га и вечерас нашла.

А њен муж! Хе, он се поносио што налазе да му је жена лепа и што јој се удварају. Никад није помислио, да би њој ма и један тренутак могло пасти на памет да озбиљно узме ласкање својих обожавалаца.

Госпођа Холм притисну задовољно своје врло чело на хладно окно. Равнодушност њена мужа почела је једити. Мили Боже, малчице љубоморан могао би бити...

„Добро вече, Хела!“ зачу се с врата.

Госпођа Холм брзо се окрете и виде свога мужа већ обученог за забаву.

Судски одветник Холм леп је човек, разуме се старији од своје дивне, витке женице; његово још свеже лице, окружено пуном плавом брадом, било је пријатно. Плаве очи иза златних наочара гледале су оштро и доброћудно.

„Но, дете, је си ли се дочекала?“ упита је он, а својом десницом лако је обгрли. „Опет нисам могао послу краја догледати. Али сам се сада за пет минута спремно, да не будеш већ нестриљива.“

„Ти знаш, да ми није мило, што ми увек последњи дођемо“, одговори Хела: „Али пошто имаш тако много посла, то се не може променити. Па ти ми и не кажеш, како изгледам.“

Холм се измаче и посматраше бајаги с великом пажњом своју жену.

„Но, величанствено изгледам“, рече он. Али треба одмах да пођемо, кола чекају. Ја ћу још само Фриду да обиђем.“

Госпођа Хела пође ћутећи за својим мужем у детину одају коју је кандиоце слабо осветљавало. Полако приђе Холм постелици и наже се над засналим дететом.

Хела је остала на вратима и гледала нестриљиво и дирнуто ову нему сцену. —

*

У пространим, јако осветљеним дворанама тајног саветника Волина већ се бежу све званице искупиле, кад Холмови дођоше.

Забаве су у кући Волинових сваком биле пријатне. Саветник и његова жена врло су гостољубиви, а њихове обе кћери, високе, лепе плавуше, биле су колико паметне толико и умиљате девојке.

Данас је нарочито врло весело, јер је ово прва забава од како се породица кући вратила са дугог пута по Италији, и свако се радовао што је ова гостољубива кућа поново отворена.

Прво се певало и свирало; девојке су певале нове талијанске песме пратећи се мандолинама. Затим у веселом смеху и ћеретању бирали су гости места за малим столовима који су по свима одајама наменени били.

У једној, крај прозора, седела је госпођа Хела са господином Воронцевим, коме је и овога пута пошло за руком да је столу приведе, са старијом кћери домаћиновом и доктором Милером, младим, а већ чувеним лекаром.

Марта Волин и госпођа Холм пријатељице су. Хела је неколико година старија, али њена живост чинила је млађом, изгледала је као девојка. За тим малим столом било је врло весело. Марта је умела да представља људе и причала им је смешне доживљаје са свога пута. Духовитој шали и веселом задиркивању није било краја, те свима би жао кад домаћица приђе и рече на здравље.

Док се весело друштво подигло и ускоmeshало, господин Воронцев понуди руку госпођи Холм и запита је: куда да је води?

„Овде је свуда несносна врућина, желела бих мало свежег ваздуха“, одговори Хела, хладећи се својом лезезом.

Полако су се провлачили кроза свет, застајкујући и разговарајући се овде онде с познатима, те једва доспеше у домаћинин будоар.

Овде је донета било свеже и пријатно. Воронцев брзим погледом премери одају, па одведе госпођу Хелу малом дивану у углу, који је готово сасвим заклоњила једна велика палма.

Хела беше за тренут мало збуњена због овог скривеног кутића у који је довео Воронцев, али јој је после било пријатно да се мало одмори и склони од веселе галаме, која је доведе само притајано допирала. Угодно се наслони на меке јастуке, а Воронцев седе сиром ње на ниску столицу. Прекрсти руке, поклонил јој се дубоко и запита је са комичном збиљом: „Шта сада заповеда моја најмилисти-

вија госпођа? Њен понизан слуга очекује наредбе своје госпође“.

„Дакле, онда највише заповедам“, одговори му она исто тако шалећи се: „да ме сада поштедите ласкања и лених речи, на да се озбиљно са мном забављате, да ми се живци умире.“

Воронцев је замишљено махао главом: „Да вас забављам? — Но, то бих још могао. Али живце да умирим? Не, милостива, то донеста не можете тражити од мене, коме сваки живац од узбуђења дрхти, чим вас угледа! Ви сте морали већ одавно опазити, да ја у сваком друштву очи само за вас имам, да вас ја . . .“ —

Хела је покушала покретом руке да му говор прекине, али он страшно настави, не пазећи на њене поплашене очи: „Ах, пустите ме да изговорим, јер сам луд од чежње за вама; морате ме саслушати!“

То је све изговорио брзо својим непотпуним немачким, а очи су му пламтеле; и у томе тренутку пређе и седе крај госпође Хеле, дохвати јој руку и притисну врео пољубац на њену мишицу.

Као бичем ошинута, скочи госпођа Хела нагло тако да је Воронцев посрнуо.

Ту — ту, на исто место, где су је пре кратког времена пољубила свежа, чиста уста њена детета, ту су је сад додирнула његова, страсна, ватрена! Осећала се као обесвећена, хтела би да га истуче.

„Како сте се смели усудити?“ изговори уздрхталим гласом. „Зар се жена не сме пријатељски понашати спрема човека, а да је он одмах не сматра за рђаву и лакоумслену? Ух, како је то ружно!“ Била је потресана, а

својим чинканим руцем брисала је оно место где је он пољубио. И не погледавши га више, окрете се на изађе из собе.

Где ли јој може муж бити? Желела је одмах кући да иде — јер јој је све пресело. Тражећи га, лутао јој поглед преко овог веселог друштва, сваког су је тренутка задржавали, па се морала усљавати да весела изгледа и да им одговара. А чинило јој се да јој под погама гори. Само да иде, само одмах да кући иде!

Најзад, у соби за пушење, нађе свога мужа. Нагло га повуче у страну: „Молим те, Фриче, одведи ме кући“.

„Али, Хела, шта је теби?“ Занита Хољм погледав је забринуту у лице. Ти си сасвим бледа, а очи ти горе као у грозници!“

„Код куће биће ми лакше“, журно рече Хела. „Хајде само! Ти знаш, да није за мене силан свет и врућина.“

Ћутећи села је у кола. Хољм је није ништа запиткивао, држећи да јој је мир потребан, те је тако могла неузнемирено промислити о свему што се десило. Љутила се на Воронцева, па помисли: а да није и до ње кривица што је он тако дрзак био? —

Разуме се, она је хтела само да се забавља, а изгледа да је тај уображени човек држао, да она спрема њега нешто више осећа. Како се стиди — сама себе!

Непрестано је трла оно место руцем, као да би хтела пољубац збрисати. Па помисли, да ли би била овако ван себе да он није пољубио баш исто место које су пре кратког времена додирнуле чисте усне младог детета — и, покрај све љутине — морала се насмењити. Како је захвална томе случају!

„Тако — ево смо стигли!“ прекиде Хољмов глас њене мисли. „Да ли ти је мало боље?“

Она лако климну главом.

Брижљиво јој поможе да с кола сађе; али кад јој хтеде помоћи уза степеннице, она га брзо пређе и журно пође, као да није могла сачекати час да у кућу уђе. Чим је ушла у спаваћу собу, одмах отрча умиваонику, покваси свој рубац и трљаше живо своје мишице.

„Шта то радиш?“ запитала је зачуђено Хољм.

„О, морала сам се гдегод наслонити, па ми је рука прљава. Но сада је онет чиста, и осећам се сасвим добро. Баш ти хвала што си ме одмах кући довео. Сад — молим те, пољуби ме овде“ и пружи му своју облу белу руку.

Он је зачуђено погледа вртећи главом. Али, кад угледа

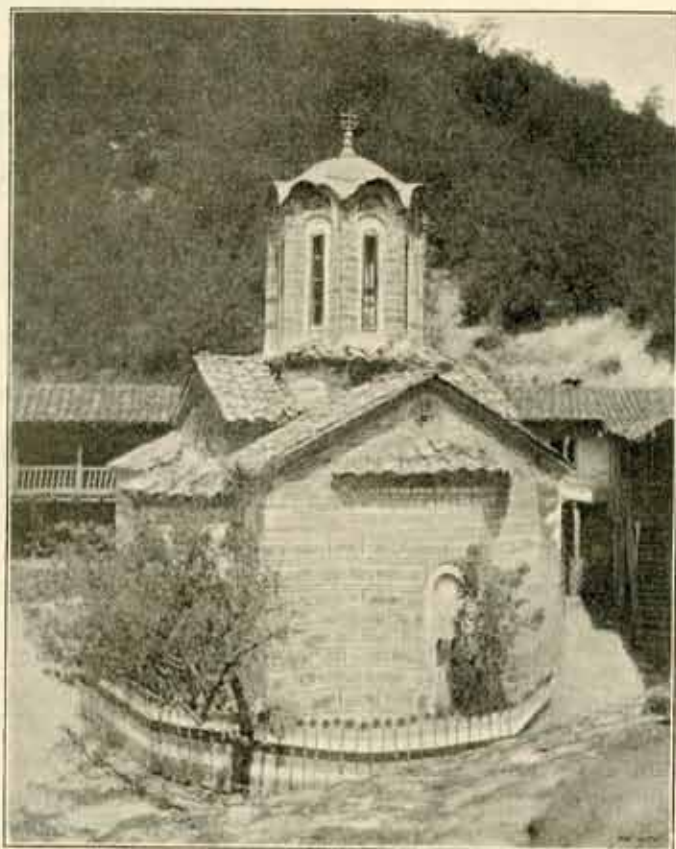
како га њене очи преклињу, тада замишљено притисну своје усне на њену мишицу.

Госпођа Хела чисто је данула душом и задовољно се смешила. Тако — сад је све ружно поправљено, а мали младеж остаће као нема ономена, ако би јој онет кадгод пало на памет да с младим људима сувине пријатељски ћерета.

Обуче брзо своју домаћу одећу, па оде полако у детину одају. Фрида се у спавању заруменела, а руку је под главу метнула.

Пажљиво се Хела наже над постељом и нежно пољуби дете у чело.

С НЕМАЧКОГ ПИСМЕЛА
Оливера

Манастир Св. Арханђела код Скопља

Стара врлина

ДРАМСКА КАЗИУЈЕДНОМ ЧИНУ

НАПИСАО

А. АМФИТЕАТРОВ

(НАСТАВАК)

ПОЈАВА IV.

Ланчелото (замишљен и сетан) и Уго

Уго

Хеј, пријашко!

Ланчелото

Молим!

На услугу спреман

Уго

Е, то, видиш, волим!

И ако сам војник ја услужност ценим,
И крај не оштрину благошћу заменим.
Ти, је л', грофа служиш?

Ланчелото

Да, сињоре, њега.

Уго

Шта рече: сињоре! — О, тако ми свега,
Врло красан дејко. А још док одјача . . .
Од куд ти та рана?

Ланчелото

Под Акром . . . од мача . . .

Уго

Охо! Браво! Браво! Рана тако јака,
Па јоште на лицу — каже ми јунака.
Јер, знаш, мој пријашко, мени све изгледа
Ко девојка да си — не буди ти вреда.

Ланчелото

Нисам такав јунак као што велите.
А за комплименте — ако већ желите —
Хвала, добри Уго!

Уго

Их до врага: зна ме?

Ланчелото (*прибира се*)

Издадох се грозно . . . Опасиће . . . Стра' ме!

(*слободно*)

Сва грофова свита, сваки другар другу
С поштовањем прича о храброне Угу,
Што сам челик ломн к'о да челик није,
По шест неверника што гони и бије!
А да сте ви главом баш Уго витешки
Кажу ваша плећа и тај мач вам тешки:
Јер играчка таква није сваком дџта.

Уго

Е Велзевула ми, та ти вреди злата!
Дакле баш ме хвале и у звезде кују
Грофови војници?

Ланчелото

И веома штучу!

Уго

А шта гроф о томе?

Ланчелото

Ево чуј, па суди:

„Да ми је к'о Уго само десет људи
„Страшног Саладина тукао бих славно —
„У Јерусалиму био бих већ давно!“

Уго

Сто му Луцифера! Срце ми се крави . . .
Зар гроф тако?

Ланчелото

Тако!

Уго

То је витез прџви!

Ево моје руке, а то није шала,
Реци храбрим грофу: од срца му хвала!
Ти ме већ разумеш: ја сам војник само,
А, знаш, ми војници своју дужност знамо:
Не идемо ником док позива нема,
Па за то се Уго ни њему не спрема.
А кад ово свршиш, можеш јоште рећи:
Дође л' грофу беда, Уго ће притећи . . .

(*тргне се*)

Их до врага!

Ланчелото

Шта је?

Уго

Нисам ништа рек'о.

(*у даљини чује се рог*)

Ја ништа, баш ништа! — То долази неко.

Ланчелото

Дџа, с мотриље куле поздрављају госта.
Биће да гроф стиже! — Гаскали смо доста.
(*оде на галерију*)

ПОЈАВА V.

Уго сам

Уго

Е проклета ласка, шта од људи чини!
Малина ме хвали, а ја у милини
У мал' не обећам (их, лудог ли старца!)
Да ћу бранит' грофа и од — свог ударца!!
Ха, ха, ха, ха! Красно! . . . Па онет, крај свега,
Мене савест мучи, јер ја жалим њега.
Али шта да радим? . . . Руку сам већ дао
Силвији мадони . . . Злата ми је жао:

Слушај како звекће, гледај како сија —
И оку и уху годи ми и прија.
Пипам га и гледам ову дивну боју
А да л' могу Савест опипати своју?
Зна л' се њена боја, да ли је ко гледа?
Савест је без боје, опипат' се не да,
Па нема ни звука да ти жудњу креће:
Зеленаш је, бома, у залогу неће.
А мој крчмар не би за ту Савест дао
Ни прокислог вина, — било би му жао!
— „Уреула, пољуби образе му старе!“
„Ах, нијани хуло, а где су ти паре?“
— „Он новаца нема, ал' га Савест крџи!“
„Па нек појзи иде да жеђ своју гаси,
„Нек се с њоме љуби и нека је лаже! . . .“
Не, не, од Савести злато ми је драже:
Оно је за сваког; оно бедног снажи;
Оно је талисман који сваки тражи;
Њима богатани сиротима плаће
Да им бедни живот насилно не скрате.
Бауцима плаше ситну децу само,
И Савест је баук — ми то добро знамо.
За то је војнику оружје и дато,
Да има и вино и љубав и злато!

(оде у Силвијину собу)

ПОЈАВА VI.

Силвија и Галеото силазе са терасе

Галеото

О Силвија! — Дакле? . . . Смем ли да се падам,
Или још да тршим, да патим и страдам?
Одлучите једном . . . Тај чекам већ давно.
Рекнете ли „хоћу“ — оружје ми славно
Поцануће рђа и заборав трајни.
Грб нам заједнички, као символ сјајни
Жељенога мира и живота новог
Заблестаће часно више замка овог:
Рекнете ли „нећу“ — галија ме чека,
Море, чежња, сузе и земља далека. —
Ко преступник чекам осуђење своје.
Ако будем кажњен — ево главе моје.
Дочекам ли милост — ја ћу главу дићи
И с поносом царским пред олтар ћу стићи.

Силвија

А како би било кад би нешто сада
Ви Силвија били пуни мога јада,
А ја Галеото?

Галеото

Са поносом холим,
Питао бих себе: да л' ја грофа волим?

Силвија

Не буде ли „волим“ . . . Што бледите тако?
То је само пример . . .

Галеото

Ја бих тад овако:
„Не волим га? — Добро! Ал' ми није мрзак,
„И ако се прича да је суров, дрзак!

„Ја га суровога не познадох јоште;
„Преда мном је увек пуи слатке милоште.
„Он ме воли, воли . . . како нико није;
„Поштено му срце само за ме бије!
„Ког другог да чекам? Ваљда принца каквог!?“

Силвија

А кад би, витеже, било баш и таквог?

Галеото

Његово бих име од вас чути хтео . . .
Тај убићу сваког ко би само смео
Међу нама стати! —

Силвија

(смеје се)

Што сте гневни тако?
Ја слободу имаю — бират' ми је лако.

Галеото

Силвија, да л' срца имате у грудма?
Вама је до шале и с несрећним људма!
По тигровим леђма, и дрски и смели,
Ви би са презрењем понграти хтели.
Па добро — нек буде! Гази, мучи, куди,
Не воли ме никад; ал' ми жена буди!

Силвија

Ха, ха, ха, ха, грофе! Скријте гнев, па тише
Говоримо о том. — Млада писам више:
Већ је пет година, ви то добро знате,
Од када сте хтели да ми срце дате.

Галеото

Ал' тада одбијен, шта сам знао друго:
Већ осудих себе на изгнанство дуго.

Силвија

А за што сте тако урадили тада?

Галеото

Јер сам . . .

Силвија

То вам није јасно још ни сада!
Требало је онда причекати мало.
Све би добро било и све би се знало.
Јер сам хтела само да вас познам боље,
Да окушам сталност тадашње вам воље,
И да дознам тако, а то није лако,
Какав сте ко човек. — Док мишљах овако,
Ви сурови, љути, увређени трајно,
Пут источних страна отиловисте тајно.
И већ пет година од тог доба прође,
А ни глас ни писмо од вас ми не дође.
Те мишљах о свему: да је само шала
И ако вам за то писам узрок дала . . .

Галеото

Светога ми папе! Све што сам вам рек'о . . .

Силвија

Немој те се клети! Пана је далеко.
А да л' ће помоћи, тешко баш да знамо,
Јер ми сад, на срећу, две паше имамо!

Галеото

(веома узбуђен)

О, Силвија, доста! Кад већ треба рећи,
Нека и ви знате: *морадох утећи!*
Опрости ми, Боже, ал' ја нисам хтео,
Што са туђе тајне морам свући вео.
Пет година пуних ја сам тајну крио!
Ни мој Ланчелото, друг ми драг и мио,
Не зна о њој ништа. А сад, може бити,
Погрешиху много, али — не ћу крити.
... Имали сте сестру...

Силвија

Ах, Асунто мила!

Галеото

Кад вам је у срцу мржња гнездо свила,
Те одбисте руку коју пружиш тада,
У замак отидох и од тешког јада
Ја се сам, одбачен, затворих у њему
И у пићу тражих заборава свему.
Ал' једнога дана (камо да ме прође!)
Од ваше Асунте мени писмо дође. —
За садржај његов ваш опронтај молим.
У њему прочитах: „Грофе, ја вас волим!“

Силвија

(за себе)

Једва уздржавам гнев и мржњу своју!

Галеото

„Ви волите силно, ја знам, сестру моју.
„На бедну Асунту и на муке њене
„Ваш се поглед само равнодушно скрене.
„Ал' и то је, знајте, доста срцу моме
„Да захвално буде господару своме!
„Силвија вас одби — најбољег међ људма,
„Јер је место срца њој камен у грудма?
„Да мене ко пита: шта желим за себе,
„Да л' накао с тобом или рај без тебе?
„Ја не бих у сумњу ни за часак дошла:
„У накао вечни с осмехом бих пошла!
„Узми ме за жену ил' за бедног роба —
„Мени је све једно! Твоја сам до гроба!“

(Гугтање)

Силвија

Ваш... одговор... на то?

Галеото

Под презрењем елетим
Испрва сам хтео да вам се осветим!
Јер скромној Асунти хтедох руку дати.
Ал' помислих тада: што да са мном пати?
Зар да целог века само муке знамо?
Па се брзо реших. Одговорих само:

„На плавоме небу једно сунце зрачи
„А с њим се на земљи Силвија једначи!“

Силвија

(јетка и зла)

Слушам... Наставите!... Прича врло лена...

Галеото

Нисам крив, мадоно! — Њена љубав слепа
Наивна, детињска настави се даље,
Јер ми поче писма све чешће да шаље.
Љутих се на паша и грдих га много
Што јој писма прима. Али шта сам мог'о?
И тад се побојох од још горих јада,
Да ми како љаво душу не савлада!
Да јој без љубави, без срца у грудма
Будем муж ил'... можда... најгори међ људма!

Силвија

(скочи)

Зар смете...?

Галеото

Мадоно, још мало стријења!
Ја знам као витез дужности поштења.
Сам је император у знак пажње своје
Дотакнуо мачем ово плеће моје.
Нечистог сам духа победити знао:
Погодноме ветру галију сам дао,
Па без освртања, са раном у грудма,
Ја сам побегао — светао међ људма. —
То је све, мадоно, што вам могу рећи,
Зашто сам одавде морао утећи!

(дуго гугтање)

Силвија

По одласку своме чусте л' икад ништа
О једној Асунти?

Галеото

Не чух никад ништа! —
Засићен бојиштем у завичај поћох
И пре два месеца у Таренат доћох.
Ту ми херцег рече (ја се писам над'о)
Да је дом вам славни немило пострадао.
И тада учиних што најбоље знадох:
С галијом се својом опет мдру дадох.
И ево ме сада у последњем боју;
Он ће ми донети: смрт ил' срећу моју!

Силвија

Да л', витеже, знате: каква бољка беше
Од које Асунту у гробље однесе?

Галеото

Ах, чуо сам: куга!

Силвија

Лаж се у том скрива!
Та се куга у нас *љубављу* назива;

И она је од вас; ви сте само криви
Што јадна Асунта и данас не живи!
(падне у столицу и плаче)

Галеото

О, допустите ми да заједно с вама
Оплачем Асунту!

Силвија

Авај, тешко нама!
То би подемех био свему што је свето.

Галеото

Шта рекосте сада?

Силвија

Ништа... Глуност... ето.

(с усилењем веселошћу)

Махнимо се тога... Смех и шалу дајмо.

Галеото

Тако и ја мислим.

Силвија

Е, на похитајмо.

Где суседа има — језици не стоје;
А гдегод је тако — сиплетка чини своје.
Ова ваша прича позната је давно,
О појзи се свуда говори већ јавно.

(нажљиво га гледа у лице; он јој одговара изненађеним али простиодушним погледом)

Тој се причи вашој и наставак даде. —
Сирота Асунта, поверивши јаде
Нажевица вашим, није могла знати
Да ће за то љуто да сграда и пати;
И да ће се свуда говорити јавно
Како такве бруке не беше одавно!

Галеото

Па ту нема смешног! Људма тако злима
Показати треба...

Силвија

Има смешног, има. —

За сиплетком се сиплетка ређала и вила,
И свака је на нас љуту мржњу дила,
А вас је ласкањем засипала слепо.
Ал' то беше мало, већ смислише лепо,
Ха, ха, ха, ха, грофе! па причају гласно:
Да Асунта *живи*, да вас воли страшно,
Да је само због вас пошла у свет бели
И да још и сада с вама судбу дели!
Смешно, зар не, грофе? —

Галеото

Гнусне, подле ствари!

Ко л' их смисли само?

Силвија

Да би морал стари
Сачували како — тако прича вели —

Поверити тајну писмо ником смели.
А да би и сумњу уништили сваку,
Ми смо празан ковчег спустили у раку!
Мало пре сте хтели са мном сузе лити,
Па немојте сада ни смејање крити!

Галеото

(удара ногом)

Срамна, грозна подлост!

Силвија

(ирониче га дубоким погледом)

Што одвратност буди! —

Нечувено подли понекад су људи!
Али доста о том. — Сад о чему другом.
Шта ли је све било на путу вам дугом?
Да л' вас љубав прође у туђинском крају?
Или успомене још и сада трају?

Галеото

Од кад љубав познах, љубим неизмерно,
Па дрхтим пад њоме и чувам је верно.
Она ми је вера, она ми је нада,
Јер од када љубав у мени овлада —
Ја знам за што живим... Ма где да сам био
И мачем и песмом ја сам славу био
Силвији божанској!

Силвија

Слушала сам о том

И од вашег пажа. Грофом Галеотом
Поноси се много. — Хвала, грофе, хвала,
Таква ми се пажња никад није дала!...
Ал' откуд вам, збиља, онај пажњив вредни?

Галеото

Мој је Ланчелото — сиромашак бедни.
Код Напуља негде, а у замку своје,
Поочим је његов. Ланчелоту моме
Додијало беше шта тај одљуд ради;
Јер од туче многе, од жеђи, од глади
У мал' не полуде! За то је из дома
И гладан и жедан побег'о сиромаш!
А кад на мом броду једно крило диже
Ланчелото мали на палубу стиже.
Са очима сузим на колена паде:
„Узмите ме, грофе!“ молити ме стаде.
„Служићу вас верно!“ — Беше ми га жао.
На моме га броду није нико знао.
Ал' она озбиљност и његова туга
Добише ме одмах: постаде ми слуга.

Силвија

Одан је и храбар.

Галеото

А рекла би није!

Јер дрхти ко листак, плаши се и крије
Кад стреле зазвижде, кад мачеви сијну,
Кад бубњи загрме, кад се копча вијну.
Али кад под Акром онај покољ беше,

Кад султанске чете међу нас продреше;
 Кад се сваки од нас с петорицом био,
 Кад већ и ја клонух . . . он се није крио!
 У гужву која ме сколи са свих страна
 Кроз копља и фијук оштрих јатагана
 Улете са коњем и преда ме стаде!
 Један од душмана ударац му даде
 Одређен за мене. Ланчелото паде! . . .
 Али Бог хришћански спасење нам даде:
 Краљ Ричард енглески своје људе диже
 И кроз рђј душмански у помоћ нам стиже!
 Отад Ланчелота, због досмртног дуга,
 Отпустих ко слугу а узех за друга.
 И за дивно чудо, ја не знам због чега,
 Верујем да више не могу без њега.
 Ма да су му црне и очи и власи,
 Макар да му румен образе не краси —
 Ја налазим, ипак, у лицу, у свему
 Да сте, ви мадоно, врло слични њему.
 За то Ланчелота никад ником не дам:
 Јер Силвију дивну и у њему гледам!

Силвија

(смеје се)

О хвала вам, грофе! Ласкања је доста.
 Чак ваш Ланчелото — огледало поста.
 А да л', збиља, грофе, и он знаде о том?
 Да л' је љубоморан? Да л' се с Галеотом
 Не свађа због тога? . . .

Галеото

Та и он вас воли,
 И увек се са мном за вас Богу моли!
 Он вама у славу и канцоне вије;
 А молитву никад завршио није
 Без овог свршетка: „Милостиви Боже,
 Сваки јад и туга крхати ме може,
 Само дај да видим, патник ти се моли,
 Да Силвија дивна Галеота воли!“

Силвија

О, како сте срећни. Сви вас воле! За што? —
 Умири се срце немирно и ташто . . .

(Стоји, руком наслонена на столицу; лице је окренула од Галеота... Нема сцена... На небу је већ вечерња румен која продире у дворште)

Молитва је она већ давно и моја.
 Сад је услишана. Ево, ја сам — твоја!

Галеото

(Полети к њој)

Силвија, ти — моја!?

Силвија

Не знам ништа друго
 Ван љубави своје. — Где си тако дуго?

(Падне му у загрљај)

Ах! Ах!

Галеото

Шта је?

Силвија

Твој мач! Ударих о њега.

Галеото

(скине мач и баци га на под)

До ђавола с мачем! . . . О, тако ми свега,
 Овај свети тренут утеху ми даде
 За сва досадашња лутања и јаде,
 За сва очајања због хладноће твоје,
 За све црне мисли и све сумње моје!

(Падне пред њезине ноге и спусти главу у њезино крило)

Силвија, о мила! Знај: од моје среће
 Нити има боље нити има веће!

(Уто се појављује кроз врата и покретом главе као да пита: је ли већ време? Оаст се повуче)

Силвија

(Милује Галеотове власи)

Зар још не осети, зар је теби тајна:
 Да је људека срећа увек малотрајна?
 Да њезина звезда — права звезда није,
 Јер за тренут блесне па је тама скрије.

Галеото

Значи да је има, јер покаже јáva!
 А тренут је среће што и вечност права.
 Јер где сво срећан под осмехом твојим
 Ја уживам вечност и векове бројим.

Силвија

А да ли си икад помишљао сáмо
 Да на срећу треба права да имамо.
 И да Бог за право, што би нам га дао,
 Мирну савест тражи.

Галеото

То сам добро знао.
 Савест ми је мирна, на души ми лако.

Силвија

Нека је и тако!
 Ал' зар никад ниси помишљао у себи
 О јадној Асунти?

Галеото

Не, само о теби!

Силвија

А ако би можда усред среће твоје,
 Када си већ наш'о цвет љубави своје,
 Када ти је рука на узбрање пошла —
 Покојна Асунта из свог гроба дошла?!
 Па грмула громко: „Неверничке клети,
 Сад је дошло време да ти се освети!“

Галеото

Покојници труну у ракама својим!
 А и кад би дошла: за што да се бојим?
 Од јадне Асунте ја се не бих крио
 Јер сам пред њом увек поштен витез био.

Силвија

(одгурне Галеота тако снажно да падне)

Лажеш!

Галеото

Шта рече!?

Силвија

Час освете стиге!

Мач праведне казне на тебе се диже!

(Потрчи Галеоту мачу и ставе на њега)

Уго, Уго!

(Уго се с извађеним мачем појави на вратима)

Убиј!

(Галеото стоји као окамењен)

(свршише сц.)

Др. Валтазар Божишић

ве године навршило се 40 година књижевног рада нашег знаменитог научара г. Др. Валтазара Божишића. Уважени Др. Валтазар¹⁾ Божишић родом је из Цавтата, мале приморске варошице, која се диже на рушевинама стародревнога Епидавра. Божишић припада једној од првих породица цавтатских; она је пореклом с Мрцина у Конавима, на граници Херцеговине и старе дубровачке државе.

Пошто сврши гимназијске науке на лицеју Св. Кугарине (данас лицеј Марко Фоскарини) у Млецима, те ту положи испит зрелости, он слушахаше више науке на главним јевропским универзитетима (у Бечу, Берлину и т. д.) Уписан је био свуда у правни факултат, али се уз то бавио и наукама филолошким, затим философским и историјским. Године 1862. постаде у Гисену доктором философије, а год. 1864. у Бечу доктором права; године 1869. почасним доктором државно-правних наука Одеског универзитета. Године 1863. би наименован сарадником (колаборатор) Јавне Придворне Библиотеке у Бечу. Године 1864. понуде му професорску столицу на универзитету Варшавском, али га прилике спречише да је прими.

Две године позније, не желећи мешати научну каријеру за политичку, отклони предложену му кандидатуру на место заступника у далматински сабор, а с изгледом добити отуда посланичко место у Бечком парламенту.

Године 1868. аустријско министарство рата, које је намерало преуредити школско устројство у војничкој крајини, именована Божишића земаљским надзорником и школским саветником банатске и срепске војничке границе са седиштем при Темнишварској генерал-команди а касније у Вараддину. Пошто пропутова и проучи крајеве, који сачињаваху његово подручје, те даде свој извештај, Божи-

шића позваше у Беч, где би чланом комисије за преуређивање школа свију војничких крајина: Баната, Хрватске и Славоније.

Кад ова комисија године 1869. сврши свој посао, буде му постављено у изглед место шефа одсека „за науку и богоштовље“ целе крајине¹⁾, који су хтели створити у војном министарству. Али као што не хтеде жртвовати, коју годину пред тим, политици своје научно занимање, не могахаше га жртвовати ни управној служби, на колико ова висока и пробитачна била.

Још те исте године, универзитети у Кијеву и Одеси бежаху му понудили катедру Упоредне историје права словенских народа. Он изабра Одесу. Две године затим универзитет Загребачки понуди му слично место, које он не могаше више примити (ту исту понуду поновише 1871. са истим негативним успехом). Године 1872. Варшавски универзитет понови му своје понуде од 1864. године.

При крају 1872. године, на предлог кнеза Николе I., Божишић добије царским указом налог да оде у Црну Гору због израде једног грађанског законика за ту земљу. Од тога доба, у колико његова приушност није била потребна у Црној Гори, он борављаше у Паризу, бавећи се радњама кодификације.

Год. 1877. за време руско-турског рата прекине свој посао кодификатора, јер је био позван у Бугарску да буде члан канцеларије грађанских послова, којом је управљао кнез Черкаски и која је била при главној заповедништву руске активне војске, ради уређења разних грана управе у земљама које би се одузеле Турцима. Под опседнутом Плевном састави прву споменуцу о начелима, по којима би се имала уредити судска струка будуће кнежевине; но у брзо, највише због некакве грознице, остави војску.

Тада опет преузме свој рад око кодификације. Већ 1880. год. дође до првога читања пројекта законика пред делегацијом државног црногорског савјета на Цетињу. Том приликом Божишић прими наслов и степен правога државнога саветника руског. Након другог читања тог пројекта пред изасланицима кнежевим и трећег пред самим кнезом, грађански законик црногорски би проглашен 25. марта год. 1888. а стаде на снагу 1. јула исте године.

Божишић се тада поврати у Русију, где му Министарство јавне просвете понуди катедру Римскога права у Москви под веома за њ повољним погодбама. Но различни узроци, највише здравље, наведоше га да се захвали на тој понуди, и да затражи мировину. Почетком 1890. г. он је и доби уз потпуно задржање стечених чинова и наслова.

Након тога он се поврати поново у Париз, где је настањен био већ од 1874. год.

Са свом том каријером, тако сјајно испуњеном и премда већ далеко превалио половину свога века, Божишић је још у жеку мушке снаге. Он се почетком 1893. г. примио портфеља министра правде у кнежевини Црној Гори, где је остао шест година.

Ово је у најкраћим потезима преглед живота и рада знаменитог научара. Ко би желео да опширније позна рад његов, нека прочита исцрпну биографију у календару *Dubrovnik* од његове прве године излажења. — Овде ћемо само побројати књижевна дела Г. Др. В. Божишића по научним групама. На прво место истичемо онај његов рад од кога је до данас протекло четрдесет година. То је

¹⁾ По дубровачком „Валдо“ скраћено од итал. Валдасаре.

¹⁾ Ка Крајини је тада спадала и Карловачка Патријаршија.

Богинићева докторска дисертација: *Über die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres im hussitischen Kriege*, Giesen 1862.

Остали су му радови: 1. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja kod Slovena* („Књижевник“, Загреб 1866.); 2. *Naputak za opisivanje pravnih običaja koji žive u narodu* (Књижевник“, Загреб 1866.); 3. *Collectio consuetudinum iuris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium*. — *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Загреб 1872. I. *Gragja u odgovorima iz razliĉnih krajeva slovenskog juga*; 4. *Aperçu des travaux sur le droit coutumier en Russie* (1879.); 5. *Pisani zakoni na slovenskom jugu* (Загреб, 1872.); 6. *Statut de Raguse. Codification inédite du XIII. siècle* (Paris, 1894.); 7. *Glavniје crte obiteljskog prava u starom Dubrovniku* (Загреб, 1869.); 8. *Станак* (хисторијска студија о скупштинама, особито судбеним, које су се држале средњег века на границама различитих држава), шт. у Гл. Ср. Уч. Друштва; 9. *О научној разработци историје славјанских законодавства* (Петрогр., 1870.); 10. *De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et Croates* (1884.); 11. *О положају породице и наследства у правој систему* (Београд, 1893.); 12. У Чупићевој Годишњици (XLI, 1898.) штампан је Г. М. Ђ. Милићевић, заједно с одговорима, Богинићева *Питања о одношајима породичним и наследства*; 13. Најзнатији је Богинићев рад *Ошти имовински законик за Књажевину Црну Гору*, 1888. г. (од српских реферата в. реферат А. Ђорђевића (Бранич 1888.) и др. М. Веснића (Годишњица Чупићева XII и на по се). — Из историјско-филолошке радње др. В. Богинића помињемо: 14. *Sull' epistolario di Stefano Gradi, Vienna 1867.*; 15. *Prepiska lažnoga Cara Stjepana Maloga s Dubrovaĉkom republikom 1771—1773.* Загреб, 1868. (Rad Jugosl. Akademije); 16. *Разборъ сочиненія Н. А. Попова*. „Россиа и Сербія“, Петроград 1872. г.; 17. *Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Francopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia (1663.—1671.) a tabulariis gallicis desumpta, redigit Dr. V. Bogišić. Zagrabiae 1888.*; 18. *Народне шјесме из стариних највише поморских записа*, Београд, 1878.; 19. *Die slavischen Zigeuner in Montenegro* („Ausland“, 1874.); 20. *Ријечи и фразе српске које се налазе у једној италијанској из XVII века* (Споменик Срп. Краљ. Академије, 1900). — Поред ових радова штампан је др. В. Богинић још веома велики број разних чланака и реферата којих немамо ни на окупу ни у каквом прегледу.

Овакав и оволики рад ученога Дубровчанина привукао је на се пажњу и многих академија и крунисаних глава који су своју пошту и пажњу обилато указивали и указују овом заслужном научару. Народ српски има пуно разлога да му од срца буде захвалан и да пожели још увек вредном Доктору Валтазару Богинићу дуг живот и најлешње здравље, јер је у том и најтачнија оцена његова досадашњег рада и најлешња жеља за све оно што ће нам у будућности дати златно перо великога Дубровчанина.

Др. Валтазар Богинић. Види у овом броју чланак под тим натписом. —

Др. Јован Јовановић—Змај (вајао П. Валдец). У Змајевцу своме, у Каменици код Новог Сада, настанко се од кратког времена наш стари и увенчани Змај. И ако по свему изгледа да се сасвим повукао од света, ипак, и тужан и ожалостен, не може да се растави од пера свог, јер му то и није у власти. Песма му је била највернији пратилац у животу, она му је то остала и у заранцима његовим. А тек *Несен* његов. Колико га воли седи Змај, колико се предао њему нека посведоче и оне песникове објаве малим читаоцима, из којих дознајемо: да *Несен* неће престати ни у најгорем и најнежељенијем часу, јер Чика-Јова увек има готове грађе бар за неколике године *Несенова* излагања.

Износићи пред своје читаоце овај, по нашем уверењу, најлепши и највернији Змајев лик, знамо да смо угодили Србима свима и свуда, јер је и само име Змајево довољно да изазове искрено поштовање и ничим непомућену захвалност.

Бетовен (сликао Л. Балестри). — Слика је покушао да овим радом представи утицај дубоке Бетовенове музике. Знаоци генијалних композиција његових најбоље ће осетити сву верност представљања на овој слици, а ми је доносимо још и због тога што је на неколиким изложбама била и награђена и привлачила велику гледалачку пажњу.

Златно добз (сликао Ш. Шаплен). Галерија Париског Лувра поноси се многим ремек-делима сликарским. Нема у њој ни једне слике која би по својој вредности била поле сумњива. Упети слику у просторије Лувра, значи добити несумњиво одличну сведоџбу о њезиној вредности. Колико је живих сликара који у Лувр уиру очи као у највећу награду своју, као у највиши суд за одређивање несумњиве вредности сликарских производа. Шаплен је француски сликар који је за живота дочекао и ту радост. Неколики његови радови красе, у правом смислу те речи, просторије Лувра, а између њих је и *Златно доба* чију репродукцију, по једном дрворезу, износимо пред своје читаоце. —

Црква у Бранковини. Два часа северно од Ваљева и на путу Ваљево—Шабац, налази се малено али лепо и чувено село Бранковина. Са пута се види, на левој страни његовој, а у левој и романтичној долини једне малене речнице, ова бела црквица. Није далеко од пута — 2—300 метара, — те кога занесе пут овуда, нека сврати до ње. Видеће у дивној порти лепо црквицу и до ње гробове кнеза Алексе, проте Матије, Чика Љубе и др. Видеће и једну плочу са које ће прочитати:

„Во славу свјатија јединосунчија троици Оца и Сина и свјатаго духа. Сеј свјатј храм собор сил бесплотних Михаила и Гаврила. От неизвесних времен существовао је и много крат от Турак пљешен и горјел и у рату Јосифа цесара 1789. года. Но пакѣ обор кнез Алекса Стефанов Пенадович с прочи парохијани 1792. г. согради од дрва обаче изрјадно; по востанији Сербов против Турак 1804. г. пакѣ сгорјел, и пакѣ богољубиви парохијани од дрва соградѣше, док при владјенији сербекаго Књаза Г. Милоша Обреновича и здјенињаго округа кнез прота Матеј Алексјевич Пенадович возбуди и пригласил сију парохију, то

јест: село Бранковину, Кутешину, Јоншеву, Блазоње, Бабини Луку, Забрдину, Козичић, Јасеницу, Грабовицу 1829. г. поче се темељ од камена, 1830. г. с помошћу све ове кнежине православни Христијана совршише све со сводом како изритеја. = И биша пароси Симеун Павич, Софроније Хачич, Матеј и Мића Ђурђевићи, а капетан Паја Симеуновић = и писа Никола Симоновић родом из Левча припремени учитељ у Бранковини. Биша цемлари Алекса и Ђура Гођевић*.

У цркви ћете видети леп иконостас новнијег доба; јеванђеље, сребром оковано, које је прота Матија донео из Русије, као поклон рускога цара; наруквице Јакова Пенатовића; и занисе и цртеже по књигама, које је записивао и цртао Хади Рувим.

О Петров-дану је овде велики сабор, на који долази свет из близа и далека: младеж да игра а старији да се договарају....

Гробница породице Ненадовића. — Код северних врата Бранковинске цркве налазе се гробови: Кнез Алексе, прота Матије, Симе и Чика Љубе Ненадовића. Ту им је и породична гробница у којој лежи и прота Матија и Чика Љуба. Над гробницом је лена, висока 4 метра, пирамида са позлаћеним крстом на врху. На њој стоји урезано:

„Ненадовића фамилија досели се из Мораче у Србију ваљевско окружије у Бранковину од које су кнезови били над овим окружијем из које је кнезово Алекса син Стефанов храбри заштититељ рода сербскога за којег је и цесар бечки знао по п....“

Даље нема ништа. Не зна се због чега је овај натпис остао недовршен.

Источно од пирамиде, налази се од црвеног мрамора, висок до 2 метра, белег са натписом:

„Здје почивајет раб божи Симеун от Ненадович најмлађши син кнеза Алексе родиеја здје в Бранковинје 1793. г. по изходје Г. Георг Петров из Србије в цесарију и он проидје по дјеле Росију, Вјену, и у цесаров. војеној службје против Французов бил. У почетку Г. Милошевије против Сулејман наше дошел у отечество и паки ваљевске војске и нахије војевода биет и при сраженију и јуришу на турски шанец у шабачкој нахији селу Дубљу 1815. г. Јулија 14. крабро јуни живот свој отечеству положи. И поставише памјатник сеј старнаја браћа јего: Матеј протодјереј, Никола и Петар. Резал слова сија от ујца брат јего Илија Јакова Ђелманевича из Гвозденовића. Биет парох поп Симеун Павич.“

Западно од пирамиде, а готово уз њу саму, белег је кнеза Алексе са натписом:

18 ✝ 04.

Обр лајтант и обр кнез Ненадович лежи овде кога сва Србија и сам цесар Јосиф знаде и Турци га почитаху за отмену духа бодрост по опет га посјекоше за своју мниму корист и његову Србији ревност, али у томе се преварише јер противно случи им се зашто Срби за Алексеу дигоше се на освету и од часа Србији слава расти нача = У Ваљеву посјечесје месеца јануара 23. дне 1804. љета а здје од својих погребесја в Бранковинје*.

За дужину гробне плоче, западно од Алексног белега, стоји мраморни крст са натписом:

„Овде почивају кости прота Матије Алекс. Ненадовића рођен 1777. год. а преселио се у вечност 29. нов. 1854. г.“

На гробним плочама, зуб времена је слова уништио, те се натпис не може прочитати.

А шта мислите, које је споменик Чика Љубин — песника и академика?

— *Она црна дрвена крстача, прислоњена уз протин белег, која му већ седам година гроб обележава....*

Но још овога лета заблистаће се и на његову гробу леп споменик, као знак љубави српске деце према Чика Љуби....

Н. С. С.

Богородица с Исусом (сликао Б. Е. Мурило). Бартоломео Естебан Мурило, велики шпанолски сликар и представник Севиљске школе, рођен је 1. јануара (п. н.) 1618. г. у Севиљи. Прва цртачка знања добио је од свог рођака Хуана де Кастиља, за којим је отишао и у Кадикс, где је почео радити слике за продају по трговима и радњама. Бојећи се да не остане целог века, како би се то данас рекло, сликарски фабричар, осети жељу да дубље проучава производе великих мајстора. За његова повчана средства, Италија је била и сувише далеко; за то удвојеном снагом поче производити радове сумњиве вредности, те после неког времена стече таман толико да је могао 1643. г. доћи из Кадикса у Мадрид. Срећа га је упутила његову великом земљаку Дијегу Веласкезу, који га уведе у Краљевску Галерију и Ескоријал, где је почео копирати најславније радове великих мајстора. У том послу провео је необично марљиво две године, студујући нарочито Рибера и Веласкеза. После овога отиде у Севиљу, где се брзо прослави са својих слика у манастиру Св. Франциска. Свој дотадашњи натуралистички и снажни стил замени слободнијим и блажим, уносећи у њ сав полет узвишеног падахнућа. Из тога доба најчувеније су му слике: Св. Леандер и Свети Исидор, Свети Антон Падовски (у Краљевском Берлинском Музеју) и четири среднише слике у цркви Св. Марије ла Бланке. — Јек творачког рада и славе Мурилове долази у год. 1670.—1680. Године 1674. завршио је осам великих слика које представљају разне моменте милосрђа, а које се нарочито истичу извреним колоритом, цртежом, до детаља верним изразом лица, композицијом и перспективом која изненађује и заноси својом природношћу. Из овога су доба и: Св. Петар, Богородица Милосрдна, Олтар и Хор у Капуцинерском Севиљском Манастиру.

Спремајући слику великих размера (Св. Катарина) за олтар катедрале у Кадиксу, омакне се и падне, са сликарских скела. 3. априла 1682. г. умро је у Севиљи. Недовршени овај рад доготовио је његов ученик Озорис.

Производи кичице Мурилове стављају се у највиши ред натуралистичких производа. Одржавајући средину између скоро грубих потеза Рибера и сувише превињеног, тако рећи слатког манира сликарског, Мурило је извојевао свом имену оно ретко поштовање које и данас свугде траје. Необично уметничко сливање светлости и сенке у изразну хармонију даје његовим радовима неку чаробну драж која ипак не излази из круга природног представљања. Први погледи на његове радове нису у стању да пронађу оно што је у њима најкарактеристичније; тек дужим гледањем, скоро нарочитом студијом, онака се оно што Мурило одликује од осталих сликара. Живост погледа и покрета његових фигура изненађује и обичног гледаоца. Богородице, које је Мурило сликао, миле су и лепе, али у њима ни мах и земаљска бића.

За Париски Лувр откупио је год. 1852. Наполеон, онда председник француске републике, једну од Мурилових слика (Примање) за 615.300 динара. У Петрограду је његова слика: *Анђео ослобађа Св. Петра*; у Мадриду: *Исус*

као дете (најлепша од свих других овог имена што их створи Мурилова кичица); у Бибербургу: *Св. Францискус*; у Минхенској Пинакотени: *Два просјачета* (са гроздом и лубеницом); *Улица дерлад* (у коцкању); *Св. Францискус лежи немоћног пред црквеним вратима*; у Минхенској Дајхтенбернској збирци: *Богородица с Исусом, Арханђео Рафаел, Добри пастир и Исус као дете*; у Бечу: *Св. Јован у шустини* (с јагњетом). Остали радови Мурилови сада су нарочито у Енглеској, за тим у Италији а највише у Мадриду (46). Збирка француског генерала Сула, у којој се нарочито истиче неколико радова Мурилових, сада је у Лувру. У Петрограду су два од најлепших његових радова: *Благовест* и *Вазнесење Богородичино*. — Слика, коју износимо пред своје читаоце у овом броју, у власништву је Дражђанске Галерије Слика.

Црногорка (сликао Ј. Чермак). Велики број слика овог покојног чешког сликара црпен је из живота нашег народа. Неке су од њих објављене, а велики број чека још вазда свог издавача. У Прашкој галерији *Рудолфинуму* налази се највећи део Чермакова рада; у њему се нарочито истичу слике из српског живота. Сазнали смо да се велика чешка

издавачка књижара Ј. Оти подухватила да приреди целокупни албум Чермакова рада. У добри час. Слика коју данас износимо пред читаоце није (како смо извештени) још нигде објављена.

Мост на реци Киру пред Скадром (фотогр. снимко Бр. Ђ. Нушић). У албум слика из српских крајева уносимо и овај снимак стародревног моста (по свој прилици римског) пред градом Скадром.

Манастир Св. Арханђела код Скопља. У низу српских манастира, и по архитектури и по својој судбини, стоји на веома угледноме месту и манастир Св. Арханђела. По народном предању он је зидан по наредби Душана Силног. Бугарска петриљивост покушавала је више пута да уништи све трагове који у овом манастиру опомињу на српску прошлост. Како су се црквене прилике у Скопљској Епархији, утврђењем Н. Пр. Господина Фирмилијана, новољно промениле у духу жеља српског народа, дубоко смо уверени да ће и ова српска задужбина дочекати лепше дане. Према начелу *не дати своје а не тражити туђе* одређена је и будућност овога храма.

Х Р О Н И К А

Ткачи, драма у пет чина од Г. Хаутмана. — Драма сиротиње, бедних и јадних, драма која се својим потезима ослања на прошлост и оштро на будућност гледа, доживела је после тешког труда, да и у Дрезди пређе преко дасака. Једва једном дакле успело се да се грандиозни комад, који се већ учврстио у многим и многим репертоару, прикаже и у лепој Флоренци на Лаби.

„Ткачи“ су се појавили у 1892. год. и то у два издања: прво у шлеском, дијалектичном, а затим у издању немачког књижевног језика али са шлеским дијалектичним нагласком. Први приказ самога комада изведен је у год. 1893. у Берлину на Слободној Позорници, али не пред широм публиком већ само пред члановима тога удружења; сваки даљи приказ у ширем кругу председништво Берлинске полиције беше забранило. Након неколико година заинтересовани у самој ствари успеју да се драма прикаже у Берлинском немачком позорништу, док је за Беч и Аустрију забрана њихове полиције остала и даље у пуноважној сили. Шта више, Бечка полиција пошла је и корак даље у својој ревности, забрањујући ових дана чак и то да се драма по подељеним улогама ни у ужем кругу не може и прочитати.

Што је и Саска могла доћи до слободног приказивања поменуте драме, има се само захвалити њеном највишем суду који је својим решењем од 6. новембра 1901. године отклонно сваку препреку и самом комаду отворио врата на позорницама у Саксонској. Тиме је учињено да се „Ткачи“ и овде одомаће и стекну оно признање које им по величини, по грандиозној обради, по јачини дејства и радње, неоспорно и по праву припада.

„У уставној држави сваки грађанин има право да своје мишљење искаже.“ То је била полазна тачка да највише уд изда своје допуштење. Али осим тога било је још не-

што што је при решавању саме ствари имало пресудног утицаја: строго се држећи слободњачког духа, не вређајући при том снажно политичко осећање, највиша судска инстанција доноси, да „Ткачи“ са јуристичког гледишта ни најмање нису какав тенденциозни комад, већ проста једна историјска драма нечувене снаге у цртању људи, пуна природне верности и здравих назора. При извођењу њезину, дакле, нема се бојати никаквих тумултарних оцена у самој позорничној згради или ван ње, нити би се пак тиме распламтела или распалила притајена мржња класа и изазвало још јаче огрчење и на једној и на другој страни.

Још од саме појаве своје „Ткачи“ су постали као предводничко дело немачког натурализма, његов једини комад великог стила, његова тврда грађевина која, и ако сама по себи није дело вечите вредности, ипак се има сматрати као уметничка драма првога реда у нашем времену, која ће свагда са правом заузимати место великог дела у историји литературе. И збиља, трагичнију грађу једва да би и могао песник на позорницу изнети. Јер ствар се овде најмање тиче појединих индивидуа и њихове жалосне судбине, не, ова се простире на читаву једну класу људи, извесне гомили ткача, сиромашних, бедних, без хлеба и икаквог права. Бедна сиротиња узалуд се проишће противу грднога капитализма што хоће у својој моћној сили да га уништи под канџама свога притиска и да га учини својим верним, везаним и спутаним робом. „Сиромашни треба да постанемо ми, стока Драјсенгерова“, јауче бедно ткачко робље, не имајући при том моћи распознања да није управо Драјсенгер тај што их угњетава, што им срж сише, већ да је то природна последица самог развића ствари, да узрок ваља дакле тражити у силном, гвозденом времену. Оно је собом донело провалазак нових машина које свом својом тежином прелазе преко изгладнелих лењина бедних ткача, даве их и мршваре и чине потпуно изливанима.

Суморна се радња развија пред нашим очима, настаје сцена тежа иза теже и све немилосније дејствује својом нападачком снагом на наша осећања; нама је као да удишемо дим од свећа са мртвачког одра; крв застаје у нашим жилама, а коса се подиже пред грдним ужасом, што их живот и строга истина извлаче из својих најдубљих ду-

бина и бацају пред наше очи као да се јетко хоће насмејати нашој бедноти, нашој слабости и бескрајном ништанству.

Оштро узевши, чиновници су тако подељени, да не изгледају у блиској органској вези (што можда изгледа због увођења нове технике о којој ће такође бити речи), али узевши све потпуно, они дају необично целу и снажну слику живота извесних људи којих данас, истина, више нема, али који су тако исто живели и делали, укљонивши се затим да време и преко њих постави свој хладан покров уобичајеног заборавља.

Први чин се догађа у канцеларији фабриканта Драјсигера, у којој се кући мрачна гомила невољних ткача, гуњфајући и мрмљајући због незадовољства, срџбе и мржње против тако ништанске зараде, да за све то као одговор чују, како ће им се посао одузети и да ће се свега десет сребрних грошница плаћати за трубу платна. У другом чину гледамо их где једу псеће месо, гуњфајући више неку ткачку песмицу коју им донесе неки отиштени резервиста. Трећи чин дешава се у сеоској крчми, где им жајндарм забрањује певање ткачке песме и они у беснилу своје повлаче се према кући Драјсигеровој, досињају до његових намештених одаја и у изванредном стању своје љутине пљачкају и отимају (чин четврти). Најзад видимо, у завршном чину, како стари побожни ткач Хилзе пада од куршума, док остале ткаче растерује компанија војника. —

То је, дакле, садржина у кратком, која ће ипак бити довољна да у њој видимо просту, голу и ничим не улепшану истину, до крајњих ситуација верно представљени догађаји историјски, а све таком озбиљношћу и праведношћу песничком што до дна душе потреса. И ако би се најзад и догодило, што се комаду у почетку пребацивало, да нас драма у толикој мери надражи и одсудно стави на страну ткача, то не би било услед тога што песник понесенички хоће да политизира, већ просто с тога што нас јачина верно представљене ствари и наше истине тако дубоко потреса. Осећају се не може брва поставити и као последњи утисак у нама се порађа дубоко сажаљење према бедним и невољним ткачима. Према томе саму драму означити као тенденциозно дело у првом реду, значило би у исто доба посумњавати у опште у чистину и збиљу уметничких тежња, значило би дакле, ни мање ни више, но прокламовати само отровну политичку шпионажу, ако се један песник позабави третирањем социолошких и политичких прилика. И полазећи с те тачке, тако бисмо исто морали осудити и Леснигову: Емилију Галоти, и Ибзенове: Стубове друштва, и Бјернстеново: Изнад наше моћи и т. д. и т. д.

Рекох мало час да је техника потпуно нова. Бар у драми не можемо видети оне старе уобичајене композиције пети досадашњих постављених правила позоришне технике. Сваки чин има своје особе, међутим улога главног јунака губи се, њега управо и нема. У том смислу видимо повину који је у овом случају потпуно пошао за руком. Радња се развија слободно, без устезања и прекида, гомила лица ступа брже или лакше у развој и акцију, и психологија гомиле испољава се у необичном изобиљу и потпуној јасности. Од многобројних лица ту је фабрикант Драјсигер, који оставља толику масу да гладује, ту снажни ковач Витиг и црвени некар са дрскошћу правог револуционара, ту стари ткач Хилзе из чијих очију потпуна невоља вири, ту скупилач крива и дроњака Херинг и најзад стари Баумерт који се кроза све чиновнике провлачи. Сваки на своме месту и са потпуном карактерном индивидуалношћу: видимо дакле и масу и индивидуе. А то је оно што је у „Ткачима“ ново и даје им превагу над оним бескрвним сенкама многог данашњег немачког драматичара. Драма је у исто доба и историјски верна и снажне величине. Њеном се приказу само ваља радовати, а већ у историји литературе она је себи и без тога стекла достојно место.

14. VI. 1902. у Дрезди.

М. П. Тирковић

* Од дела *Знаменити Срби XIX века*, што га издаје Српска Штампарија у Загребу, изашао је и 1. свезак II. дела (13. свезак од почетка), у којем су ове слике и биографије: *Чолик Анга, Огњеслав Утјешковић Острошки, Јосим Новић Оточанин, Љубомир П. Ненадовић, Коста Руварац и Александар Бачвански*.

* Г. Јован Адамовић, главни сарадник „Србобрана“, штампач је веома занимљиву књигу: *Привилегије српског народа у Угарској и рад Благосветског Сабова 1861* — Књига је у в. 8-ми, и има 262 стране. Од каквог је значаја за српски народ у Угарској био рад Благосветског Сабова, многим је тек по чувењу било познато. Али ова књига, написана лако а пуна аргументација, добро ће доћи сваком оном Србину који одушевљеном раду својих предака поклања онолику нажњу, из које неминовно потиче воља за такав исти рад, за наставак и остварење свих корисних идеја које су заснивали и остваривали наши старији. И ако је ова књига написана као коментар слици истога имена, што баш ових дана изађе у издању вредне издавачке радње П. Николића у Загребу, ипак је она, и по разради и по материјалу, несумњив добитак у нашој малој књижевности. —

* 5. и 6. августа о. год. биће у Београду (у згради гимназије Краља Александра I.) скупштина Професорског Друштва на којој ће, поред осталих тачака дневног реда, Г. проф. Сава Мачећ читати своју расправу *О садашњем новом правопису немачког језика*.

* О познатом Свето-Јеронимском питању штампана је у Риму опширна расправа маркиза П. Мак Свинија *Le Monténègre et le Saint-Siège. La Question de Saint-Jérôme* (Rome 1902. 8-на, стр. 92).

* За Летопис Матице Српске примљени су ови радови: *Божји људи*, приче Борисава Станковића, и *Бројно опадање Срба и Хрвата у Хрватској и Славонији*, од Петра Марковића. На оцени су: *Божја воља*, од непознатог писца, и *За кругом*, роман Ива Тиника.

* Учени Петроградски професор, сарадник *Н. Некре*, Г. Василије Николајевић Корабљов читао је 20. пр. м. у Грађанској Касини, на молбу Словенског Клуба, своје предавање *О Славенофилству у прошлости и његовим садашњим и будућим задаћама*. Г. Корабљов је одлични познавалац словенских народа и прилика, а посебине нас Срба, те је сасвим објашњено оно многобројно учешће Београдске интелигенције и ретко задовољство после свршеног предавања. Предавање ће бити штампано у *Српском Књижевном Гласнику* те већ сада обраћамо на њ нажњу својих читалаца. —

* Управа Краљ. Срп. Нар. Позоришта расписала је стечај за нову драму из српског живота. Рок пријаве биће до 1. јуна 1903. године, а награда је одређена у 1000 дина.

* Од 1. септембра о. г. почеће поново излази „Омладина“, лист за младеж. Власник и уредник биће Г. Ђорђе Јосимовић, који до 1895. године и уређивао тај лист.

Книге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића. Свеска 99: **Виноградарство**. За народ написао *Јован Живковић*. I. део. *Подизање и нега винограда*. У Новом Саду, Штампарија Српске књижевне Брате М. Поповића, 1902. — 8-на, стр. 88. (Претплата на 5 комада „Књига за народ“ и „Календар Матице Српске“ 1 кр., у иноз. 2 круне.

Из мојих успомена. Приповетке *Душ. Ђ. Богдановића*. — Са сликама. — Штампарија Милана Ј. Илића, Смедерево, 1902. 8-на, стр. 185. Цена 1.50 дин.

Српска Књижевна Задруга (67): **Причања Вука Дојчевића.** Скупо и сложено *Стјепан Митров Љубиша*. Прва Књига. — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 160.

Други мирис босиљков. Написао *Ј. Миодраговић*. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1902. — 8°, стр. 118. Цена 0.70 динара; у лепим корицама 1 динар.

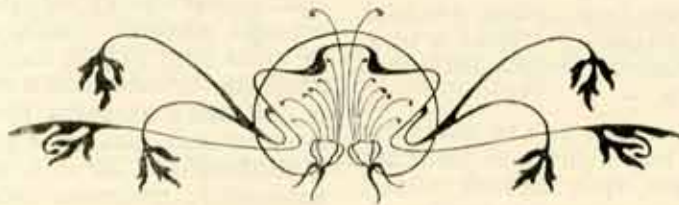
Историја српске трговинске политике. I свеска. *Ду-строугарска трговинска политика на Балкану до 1880.* Проширено предавање које је држао 21. маја 1901. год. у „Sozialwissenschaftlicher Verein“ у Минхену *В. И. Бајкић*. Прештампано из „Привредног Гласника“. — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1902. — В. 8°, стр. 84. Цена?

Алфонс Доде: Тартарен на Алпима. Нови подвизи Тарасковскога јунака. Превео с француског *Душан Л. Вокић*. Београд, Нова Електрична Штампарија Петра Јоцковића, 1902. — 8°, стр. 250. Цена 2 динара.

Трговачка школа Београдске Трговачке Омладине: Извештај за XIV школску годину 1901—1902. Београд, Електрична Нова Трговачка Штампарија, 1902. В. 8°, стр. 34.

Привилегије српскога народа у Угарској и рад Благовештенскога Сабора 1861. Написао *Јова Адамовић*. — Штампано трошком Петра Николића. Загреб, штампа Српске Штампарије 1902. — В. 8-на, стр. 262. (Са сликом Благовештенског Сабора). Цена?

Финансијска Библиотека. Књига V. **Буџет.** Од *Д-ра М. фон Хекела* Превео *Др. Лаза Пачу*. Београд, Милош Велики — штампарија Војовића и Мићића, 1902. В. 8-на, стр. 438. Цена 3 динара.

ПРЕТПЛАТНИЦИМА НОВЕ ИСКРЕ

Улазећи овим бројем у друго полгође четврте године **Н о в е И с к р е**, стављамо до знања свима нашим дужницима: да је власништво листа принуђено (пошто се лепим није могло екоро ништа користити) да наплату отпочне другим путем. Тога ради, да би преглед дужника и њихова дуговања био што тачнији, отпочећемо доносити јавне позиве преко листа сваком дужнику. Ко нам ни после тога, у року од 15 дана, не буде послао претплату, дуг ћемо тражити еудеким путем, јер су наше претплатничке књиге тако вођене да им исправност за еудеке доказе не може нико оспорити.

Жалећи што ће до овога доћи, наводимо за своје оправдање неумњив доказ: ми смо покушали све што је у нашој власти било да дужнике пријатељски упутимо на тачно вршење обавеза. Пошто је резултат екоро никакав, нагоњени смо и на овај начин потраживања.

На крају додајемо још ово.

Да не би ко помишљао да овај корак предузимамо из користољубља, изнећемо и тачан извод досадашњег примања и дуговања **Н о в е И с к р е**, те ће се јасно видети, због чега смо управо нагоњени да и еудове у помоћ позивамо.

Власништво **Н О В Е И С К Р Е**

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику „Н. Искре“, Капетан Мишина 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**, Капетан Мишина ул. бр. 8

Краљ.-Срп. Државна Штампарија